คู่มือสมการ

น.ส. ฉลวย สมบัติสุข เรียบเรียง

อุบาสิกา นวรัตน์ หิรัญรักษ์
อุบาสิกา สมทรง สุดสาคร
น.ส. ฉลวย สมบัติสุข
พร้อมด้วยผู้มีจิตศรัทธา
พิมพ์ถวาย
ท่านเจ้าพระคุณสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์
วัดบวรนิเวศวิหาร

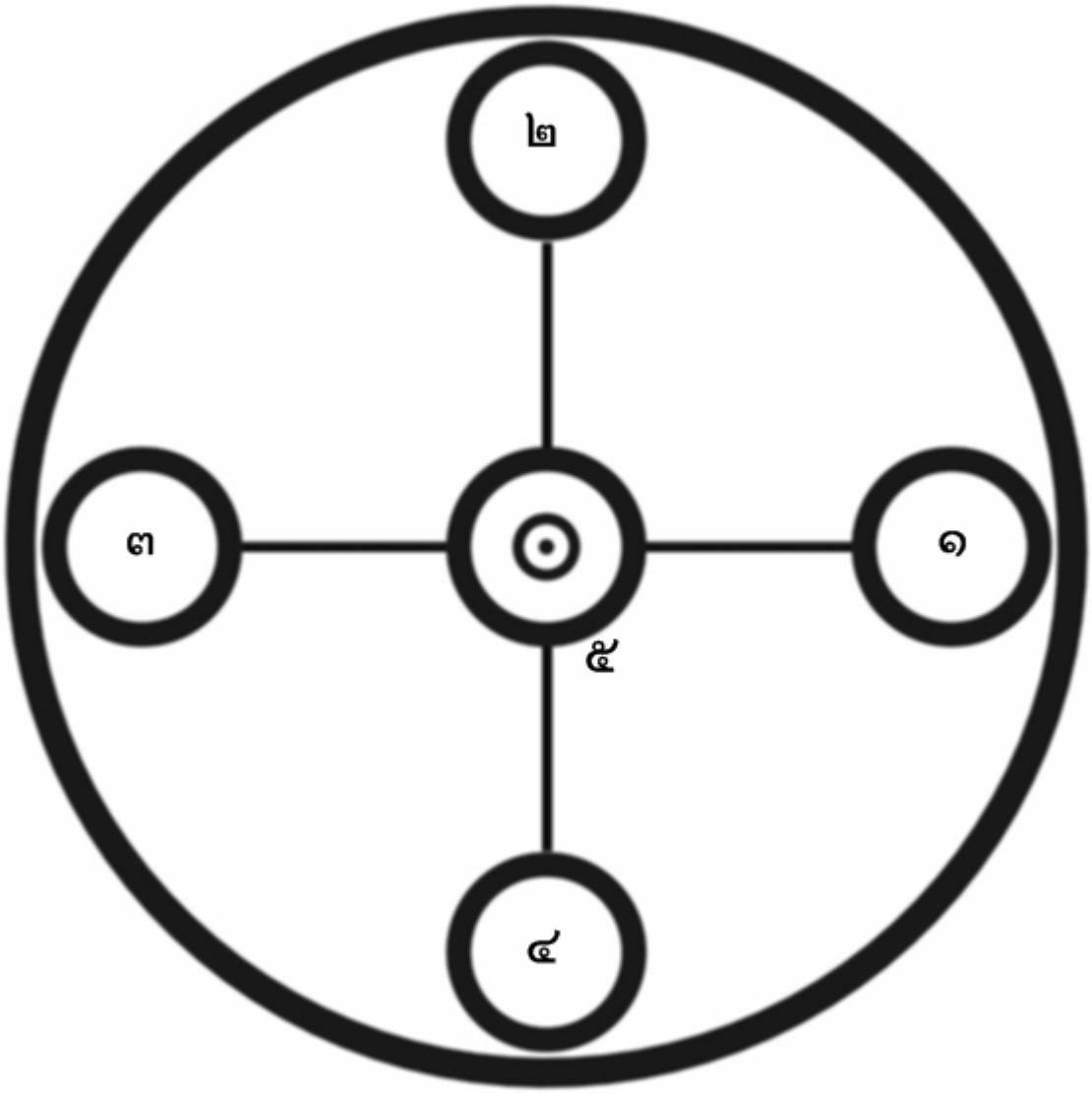

๑.	ด้านขวา	ธาตุดิน
๒.	ด้านหน้า	ธาตุน้ำ
๓.	ด้านซ้าย	ธาตุลม
๔.	ด้านหลัง	ธาตุไฟ
๕.	ศูนย์กลาง	อากาศธาตุ

ลักษณะของฐานที่ 7

คำนำ

อุบาสิกานวรัตน์ หิรัญรักษ์ อุบาสิกาสมทรง สุดสาคร และ น.ส.ฉลวย สมบัติสุข เป็นศิษย์เรียนและปฏิบัติเจริญกัมมัฏฐาน ในสำนักพระครูสมณธรรมสมาทาน วัดปากน้ำภาษีเจริญ จังหวัดธนบุรี ได้เขียนเรื่องวิธีเจริญกัมมัฏฐานที่ตนได้ศึกษาปฏิบัติมา ถวายเจ้าพระคุณสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อทรงอ่าน แต่เพราะเป็นเวลาที่ประชวร แพทย์ห้ามใช้ความคิด จึงได้มอบให้ข้าพเจ้าพิจารณาปฏิบัติการตามแต่จะเห็นสมควร.

ข้าพเจ้าได้อ่านดูแล้ว เห็นว่าการปฏิบัติธรรมอันเป็นไปในทางจิตต์ ก็มุ่งหมายเพื่อทำจิตต์ให้สงบอย่างสูงก็เพื่อทำจิตต์ให้หลุดพ้นจากอาสวกิเลส. ส่วนอุบายวิธีที่จะทำจิตต์ให้ถึงความเป็นเช่นนั้น แม้มีพระบาลีพุทธภาษิตแสดงไว้แล้ว, แต่อาจารย์ผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมา เข้าใจความต่างๆ กันไป และก็สอนไปตามความรู้ความเห็นและที่ตนได้ปฏิบัติ. เมื่อเป็นเช่นนี้จึงได้มีวิธีต่างๆ กัน เท่าที่ปรากฏอยู่ในเวลานี้ ก็มากครู มากอาจารย์ มากสำนัก และในบางแห่ง บางสำนักอาจผิดไปจากหลักพระพุทธศาสนาก็ได้. แต่ของใครจะผิดหรือถูก ดีหรือไม่ดี ก็แล้วแต่ผู้ที่มีปัญญาจะพึงพิจารณาเลือกถือเอาตามหลักพระพุทธศาสนา, เพราะมติหรือความเห็นของอาจารย์หนึ่ง ไม่เหมือนกัน, และธรรมของพระพุทธเจ้า ย่อมเป็นธรรมที่จะพึงรู้เห็นจำเพาะตน. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ตรัสมาหาปเทสฝ่ายพระสูตรไว้เป็นหลักแห่งการพิจารณาแก่ภิกขุทั้งหลายความย่อว่า ถ้ามีผู้กล่าวอ้างว่า ภาษิตนี้ ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้วในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคก็ดี, ฟังมาจากพระเถระผู้พหูสูตก็ดีเป็นต้น, ว่านี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา. ท่านทั้งหลายไม่ควรรับรองไม่ควรคัดค้านถ้อยคำนั้น ควรเรียนด้วยดี สอบสวนในพระสูตรเทียบเคียงในพระวินัย ถ้าลงกันในพระสูตรหรือพระวินัยไม่ได้ พึงสันนิษฐานว่า นี้ไม่ใช่พุทธพจน์ เธอจำมาผิดไม่ควรถือเอา. ถ้าลงกันได้ พึงสันนิษฐานว่า นี้เป็นพุทธพจน์โดยแท้ พึงถือเอา.

สำหรับพระครูสมณธรรมสมาทาน ปรากฏว่ามีศิษย์ไปศึกษาปฏิบัติก็มาก. อุบาสิกาทั้ง3ที่กล่าวนามแล้วข้างต้นได้เล่าให้ฟังว่า ตนได้ปฏิบัติตามนัยที่แสดงไว้ในหนังสือเล่มนี้จนได้ปรากฏผล.

เมื่อได้อ่านตลอดแล้ว จักนำให้เห็นว่า การปฏิบัติตามแนวนี้ จะเห็นเป็นรูปนิมิตต์ตั้งแต่นรก สวรรค์จนถึงนิพพาน และพระนิพพาน.

อนึ่ง เรื่องพระนิพพานนี้ มีพระบาลีแสดงไว้ แม้ในหนังสือนี้ ก็ได้ยกขึ้นกล่าวไว้บ้างแล้ว ในตอนนิพพาน แต่ก็หาหมดไม่, ข้าพเจ้าจึงได้คัดมาไว้ในที่นี้ เพื่อท่านผู้อ่านได้พิจารณาอีกส่วนหนึ่ง ดังต่อไปนี้:-

อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนำ, ยตฺถ เนว ปธวี น อาโป น เตโช น วาโย, น อากาสานญฺจายตนำ น วิญฺญาณญฺจายตนำ น อากิญฺจญฺญายตนำ น เนวสญฺญานาสญฺญายตนำ, นายำ โลโก น ปโรโลโก น อุโภจนฺทิมสุริยา, ตมหำ ภิกฺขเว เนว อาคตึ วทามิ น คตึ น ธิตึ น จุตึ น อุปปตฺตึ อปฺปติฏฺฐำ อปฺปวตฺตำ อนารมฺมณเมว ตำ เอเสวนฺโต ทุกฺขสฺสำ.

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมีอยู่ ที่ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่มีแล อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายต

นะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ ก็มิใช่ โลกนี้ก็มิใช่ โลกอื่นก็มิใช่ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ทั้ง๒ก็มิใช่. อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวเลย ซึ่งอายตนะนั้นว่า เป็นการมา เป็นการไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจุติ เป็นการเกิด, อายตนะนั้น หาที่ตั้งมิได้ มิได้เป็นไป หาอารมณ์มิได้ นั้นแลที่สุดแห่งทุกข์.

คมฺภีโร จายํ ธมฺโม ทุทฺทโส ทุรานุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนิโย

ธรรมนี้เป็นสภาพลึก เห็นได้ยาก ตรัสรู้ได้ยาก เป็นธรรมสงบ ประณีต คิดเดาไม่ได้ ละเอียด เป็นวิสัยที่บัณฑิตพึงรู้.

เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ

ธรรมชาตินั่นสงบแล้ว ธรรมชาตินั้นประณีต ธรรมชาติไรเล่า เป็นที่สงบแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สละคืนอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่สิ้นราคะ เป็นที่ดับ คือนิพพาน

แต่ที่ได้แสดงไว้ในหนังสือนี้ ก็ปรากฏว่าเป็นวิธีหนึ่ง ของคณาจารย์ผู้หนึ่ง ในทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาที่มีผู้นิยมอยู่ส่วนหนึ่ง.

ขอผู้ได้รับหนังสือนี้ไปอ่านจงพิจารณา และปฏิบัติตามสมควร.

พระสาธุศีลสังวร (สนธิ์ กิจฺจกาโร)
วัดบวรนิเวศวิหาร
๒๕ กันยายน ๒๔๙๒

การศึกษาธรรมะในพระพุทธศาสนานั้น แทบจะกล่าวได้ว่า เป็นของลึกซึ้งประณีตยิ่งกว่าการศึกษาวิชาใด ๆ ทั้งสิ้น การศึกษาธรรมะแบ่งเป็น๓ ตามประเภทของสัทธรรมคือ ปริยัติสัทธรรม๑ ปฏิบัติสัทธรรม๑ ปฏิเวธสัทธรรม๑ ประเภทแรกปริยัติสัทธรรมนั้นปรากฏว่ามีผู้สนใจศึกษากันมากทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต แต่ส่วนประเภท๒คือ ปฏิบัติสัทธรรมนั้น ยังมีผู้สนใจน้อยนัก เพราะผู้ศึกษาในธรรมะประเภทนี้มักจะเป็นคนที่ล่วงปูนมัชฌิมวัยแล้ว และการศึกษาก็ไม่ได้ทำกันโดยเปิดเผย ฝึกหัดทำกันเงียบ ๆ ไม่เหมือนการศึกษาพระปริยัติธรรม ฉะนั้น การศึกษาประเภทนี้ แม้จะเป็นการดียิ่งในทางอบรมฝึกฝนจิตต์ใจ แต่ก็ไม่เป็นที่แพร่หลายนัก ยิ่งประเภท๓คือ ปฏิเวธสัทธรรมแล้วแทบไม่มีใครกล่าวถึงเลย เพราะเป็นสิ่งที่ปฏิบัติให้ถึงได้ยากที่สุด.

สำหรับข้าพเจ้าเองได้ไปศึกษาธรรมะประเภท๒อยู่ที่วัดปากน้ำ คลองภาษีเจริญ ธนบุรี ศึกษาอยู่ประมาณ๗-๘เดือน ก็ได้เห็นธรรมสมความต้องการ ได้รู้เห็นความเป็นจริงของสภาพธรรม และสังขารทั้งหลายชัดแจ้ง อันเป็นทางนำให้เกิดความสุขความสงบ ครั้นต่อมาในคืนวันหนึ่ง ข้าพเจ้าเกิดนิมิตขึ้นว่า ได้นำผลไม้ไปถวายแด่สมเด็จพระสังฆราชครั้นตื่นขึ้นแล้วก็รู้สึกอยากจะไปเฝ้าเหลือเกิน จึงขอร้องต่อคุณผัน ณ นคร ให้ช่วยพาไปเฝ้าซึ่งคุณผันก็ตกลงด้วย และนำเข้าเฝ้าในวันจันทร์ที่๑๙กันยายน พ.ศ.๒๔๙๑ นั้นเอง การได้พบเห็นและได้ฟังพระดำรัสของสมเด็จพระสังฆราช ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกพอใจและบังเกิดความปีติเลื่อมใสในพระอัธยาศัยของพระองค์ท่านมาก มิได้มีการถือพระองค์แต่อย่างใด ทรงซักถามถึงการปฏิบัติธรรม และรับสั่งว่าให้เขียนวิธีปฏิบัติไปให้ดู ข้าพเจ้าจึงไปขอร้องให้ผู้ที่ร่วมปฏิบัติธรรมด้วยกันช่วยเขียนให้ ตลอดจนวิธีดูสวรรค์และนิพพาน แล้วนำไปถวายแด่พระองค์ท่าน รู้สึกว่าพระองค์ท่านทรงสนพระทัยในธรรมะนี้อยู่มาก จนกระทั่งบางครั้งทรงรับสั่งแก่ผู้ที่ไปเฝ้าให้เรียนดูบ้าง ภายหลังข้าพเจ้าทำสมาธิและตรวจดูเห็นพระกรุณาของพระองค์ท่านที่เคยทรงมีอุปการคุณแก่ข้าพเจ้ามาแต่อดีตชาติ ก็คิดหาทางจะกระทำกตเวทิตาต่อพระองค์ท่าน จึงเห็นว่าสิ่งอื่นจะเป็นที่พึ่งของเรายิ่งกว่าพระรัตนตรัยนั้นหามิได้แล้ว ฉะนั้นในเมื่อเรามาพบธรรมะที่สูงทำให้รู้จักความจริงในพระพุทธศาสนาแจ้งชัดดังนี้ ก็ไม่เห็นมีอะไรที่จะดียิ่งไปกว่าการนำธรรมะอันนี้พิมพ์ขึ้นถวายแด่พระองค์ท่าน เพื่อพระองค์ท่านจะได้ทรงแจกแด่พระภิกษุสงฆ์ บรรดาที่เป็นสมภารหรือท่านผู้สนในในธรรมปฏิบัติเพื่อจะได้ทราบธรรมะอันนี้โดยทั่วถึงกัน เพราะ *“สพฺพทานำ ธมฺมทานำ ชินาติ” “สพฺพรสำ ธมฺมรโส ชินาติ”* และ *“สพฺพรติ ธมฺมรติ ชินาติ.”*

อนึ่ง ทุนในการพิมพ์หนังสือนี้ ข้าพเจ้าก็ได้รับความช่วยเหลือร่วมใจจากผู้ที่มีความศรัทธาในธรรมะนี้ทั้งสิ้น เพราะผู้ที่ได้ศึกษาธรรมะนี้แล้ว ส่วนมากมีความเชื่อและเลื่อมใสคิดอยากจะหาทางนำธรรมะอันเป็นของจริงที่ตนได้ประสพมาแล้วนั้น แจกจ่ายให้แก่บรรดาเพื่อนพุทธบริษัท ได้เล่าเรียนศึกษาโดยทั่วถึง ข้าพเจ้าจึงขออนุโมทนาส่วนแห่งการบำเพ็ญกุศลในครั้งนี้ด้วย.

ด้วยอำนาจกุศลเจตนาที่ได้ทำ เพื่อพระพุทธศาสนาในครั้งนี้ ขอจงดลบันดาลให้สมเด็จพระสังฆราชจงทรงมีพระชนมายุยืนนาน เป็นประธานแห่งสงฆ์ เพื่อจะได้ทรงจรรโลง และนำความเจริญไพบูลย์มาสู่พระพุทธศาสนาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

นวรัตน์ หิรัญรักษ์

๙ กันยายน ๒๔๙๒

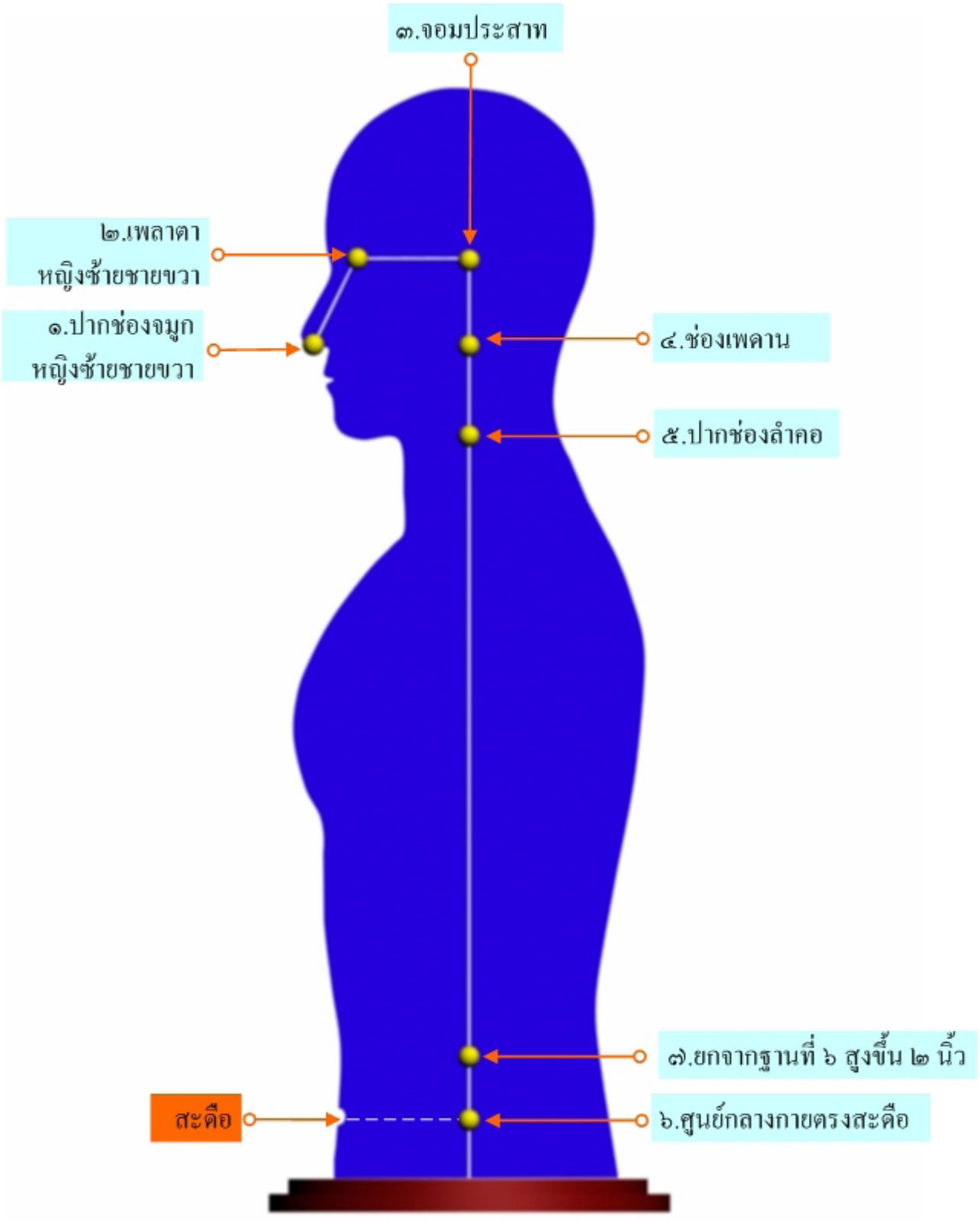

ภาพ - แสดงที่ตั้งของดวงนิมิตต์ จากฐานที่ ๑ ถึงที่ ๗

คู่มือสมภาร

เริ่มเรื่องวิธีทำสมาธิ

การทำภาวนา จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ทำจะต้องมีใจและอารมณ์ปลอดโปร่งว่างจากกิจที่จะต้องกังวลทั้งปวง เพราะถ้าหากมีความกังวลมากนักก็อาจจะทำให้สมาธิไม่แน่วแน่ ฉะนั้นถ้ามีความตั้งใจว่าจะทำสมาธิแล้ว ก็พึงละความกังวลใหญ่น้อยทั้งปวงเสียให้สิ้น มุ่งแต่ธรรมะอย่างเดียว แม้ความรู้ในทางธรรมะใด ๆ ที่ได้เล่าเรียนมาแล้ว ก็ควรพยายามปล่อยวางให้หมดสิ้นเสียก่อนในเวลาทำภาวนา ถ้าหากไม่ทำเช่นนั้นก็จะเกิดเป็นวิจิกิจฉาขึ้น ทำให้ผู้ปฏิบัติไม่เห็นธรรมได้ตามต้องการ เมื่อรู้แน่ฉะนี้แล้วจะได้กล่าวถึงวิธีนั่งต่อไป

หลังจากการสวดมนต์ไหว้พระรัตนตรัยแล้ว พึงคู้บัลลังก์ขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย นิ้วชี้มือขวาจรดหัวแม่มือซ้าย หลับตาพอหนังตาติดกันตามสบาย ตั้งกายให้ตรงจนยืดตัวไม่ได้ ต่อไปที่เรียกว่า ***อุชุ กายำ ปณิธาย*** ตั้งกายให้ตรง ***ปริมุขำ สตีอุปฏฐเปตฺวา*** เข้าไปตั้งสติไว้ให้มีหน้ารอบไม่เผลอ(ตรงกับพระขีณาสพผู้เป็นสติวินัย) มีสติทุกเมื่อ นี่เป็นทางไปของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ สติไม่เผลอจากบริกรรมภาวนาและบริกรรมนิมิตให้ติดกัน ไม่แยกจากกัน **บริกรรมภาวนา**ได้แก่คำว่า “สมฺมา อรหำ” ส่วน **บริกรรมนิมิตร**นั้น คือกำหนดเครื่องหมายให้ใสเหมือนเพชรลูกที่เจียระไนแล้ว หรือดวงแก้วกลม ๆ ที่ใสบริสุทธิปราศจากไฝฝ้าหรือมลทินใด ๆ สัณฐานกลมรอบตัว บริกรรมทั้งสองนี้ พึงตรึกไว้ให้ได้อยู่เสมอในอิริยาบททั้ง ๔ คือ นั่ง นอน ยืน เดิน ไม่ให้เผลอสติได้ และนี่เองเป็นของสำคัญในเรื่องที่จะทำเป็น หรือไม่เป็น.

ในขั้นต้นสำหรับผู้เริ่มปฏิบัติ ควรจะกำหนดรู้จักฐานที่ตั้งของดวงนิมิตเสียก่อน เพื่อจะได้รู้จัก ทางไปเกิดมาเกิดของตนไว้บ้าง ฐานที่ตั้งนี้แบ่งเป็น ๖ ระยะคือ

ฐานที่ ๑ ปากช่องจมูก หญิงซ้าย ชายขวา ตรงกลางพอดี ไม่ล้ำเข้าไปไม่เหลื่อมออกมา.

ฐานที่ ๒ เพลาตา หญิงซ้าย ชายขวา ตรงหัวตาด้านในพอดี.

ฐานที่ ๓ กลางกั๊กศีรษะ ตรงกับจอมประสาท ได้ระดับตา แต่อยู่ภายในตรงศูนย์กลาง คือจากดั้งจมูกตรงเข้าไปจรดท้ายทอย จากเหนือหูซ้ายตรงไปเหนือหูขวา ตรงกลางที่เส้นทั้งสองตัดกันนั่นเอง เป็นฐานที่ ๓.

ฐานที่ ๔ ปากช่องเพดาน ไม่ให้ล้ำเหลื่อม เหนือลิ้นไก่ตรงที่รับประทานอาหารสำลัก.

ฐานที่ ๕ ปากช่องคอ เหนือลูกกระเดือก อยู่ตรงกลางทีเดียว.

ฐานที่ ๖ สุดลมหายใจเข้าออก คือกลางตัว ตรงกับสะดือ แต่อยู่ภายใน.

ฐานที่ ๗ ถอยหลังกลับขึ้นมาเหนือสะดือประมาณ ๒ นิ้ว ในกลางตัว.

กำหนดดวงนิมิตเครื่องหมายไปหยุดอยู่ตามฐานนั้น ๆ พร้อมกับภาวนาในใจว่า สมฺมา อรหำ ๓ ครั้ง แล้วจึงเลื่อนดวงนิมิตนั้นต่อไป สำหรับฐานที่ ๓ เวลาที่จะเลื่อนดวงนิมิตต่อไป ต้องเหลือบตากลับเข้าข้างในคล้ายๆ กับคนกำลังจะหลับแต่แล้วก็ปล่อยให้เป็นไปตามปกติ ทั้งนี้เพื่อจะให้ ความเห็น ความจำ ความคิด

ความรู้ กลับเข้าข้างใน เพราะจะต้องดูด้วยตาละเอียดต่อไป
เมื่อเลื่อนดวงนิมิตลงไปจนถึงฐานที่๗ แล้ว **ในฐานที่๗ นั้น มีศูนย์อยู่๕ ศูนย์ คือ ศูนย์กลาง หน้า ขวา หลัง ซ้าย ศูนย์หน้าเป็นธาตุน้ำ ขวาธาตุดิน หลังธาตุไฟ ซ้ายธาตุลม ศูนย์กลางอากาศธาตุ ตรงกลางอากาศธาตุได้แก่ วิญญาณธาตุ** ธาตุเหล่านี้เอง ที่ประชุมกันเป็นกายมนุษย์ขึ้น และศูนย์กลางกายนี้ ก็คือศูนย์กำเนิดของกายมนุษย์นั่นเอง ถ้าหากรู้จักทางคือฐานที่ตั้งเหล่านี้แล้ว ในการทำคราวหลัง ๆ จะเอาใจไปจรดที่กำเนิดของกายมนุษย์เลยทีเดียวก็ได้.

วิธีทำให้เห็นธรรมกาย

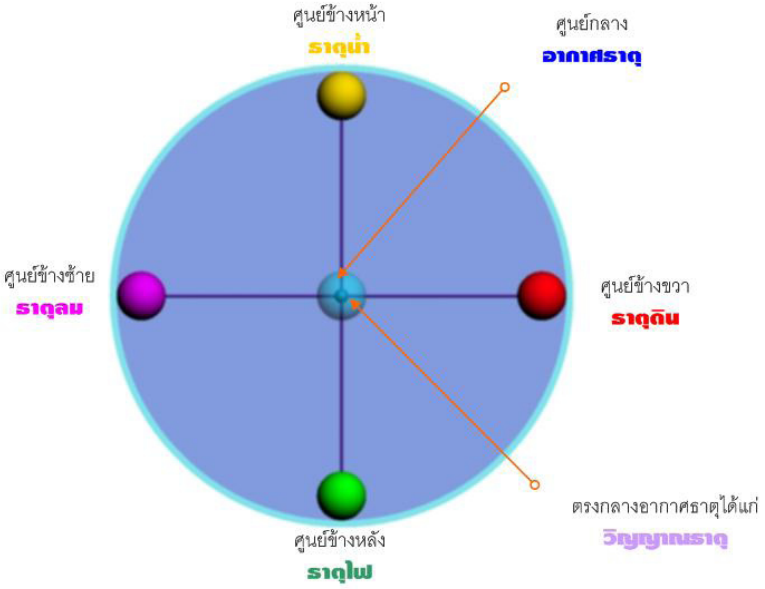

ในฐานที่๗ นั้น มีศูนย์อยู่๕ ศูนย์ คือ ศูนย์กลาง หน้า ขวา หลัง ซ้าย
ศูนย์หน้าเป็นธาตุน้ำ ขวาธาตุดิน หลังธาตุไฟ ซ้ายธาตุลม
ศูนย์กลางอากาศธาตุ ตรงกลางอากาศธาตุได้แก่ วิญญาณธาตุ
ธาตุเหล่านี้เอง ที่ประชุมกันเป็นกายมนุษย์ขึ้น และศูนย์กลางกายนี้
ก็คือศูนย์กำเนิดของกายมนุษย์นั่นเอง

ภาพเสริมจินตนาการประกอบการอ่าน : โดย พิศิษฐ์พงศ์ ชาดิษฐ

ลำดับที่ ๑

ทำใจให้หยุดให้นิ่งอยู่ในกลางศูนย์กำเนิดของ**กายมนุษย์** ศูนย์นี้เป็นที่ไปเกิดมาเกิดของสัตว์ อยู่ตรงศูนย์กลางกายพอดี ที่ตรงนั้นใจของกุมารที่เกิดในท้องจรดอยู่เสมอจึงไม่ต้องหายใจ เพราะถูกส่วนทางมาเกิดไปเกิดใจหยุดตรงนั้นเหมือนกันทุกคน ถ้าหยุดไม่ถูกส่วนเช่นนั้นก็ไม่ถูกทางไปของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ เมื่อทำใจให้หยุดให้นิ่งอยู่ตรงนั้นได้ถูกส่วนแล้ว จะเห็น**ดวงปฐมมรรค** ซึ่งเรียกว่า ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพราะเป็นดวงธรรมที่ทำให้บังเกิดเป็นกายขึ้น ขนาดของดวงที่ปรากฏนั้นอย่างเล็กที่สุดก็เท่ากับดวงดาว อย่างโตที่สุดขนาดเท่าดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์ สัณฐานกลมรอบตัว ใสบริสุทธิ์ยิ่งนัก เมื่อเห็นชัดเจนดีแล้ว ก็ทำใจ

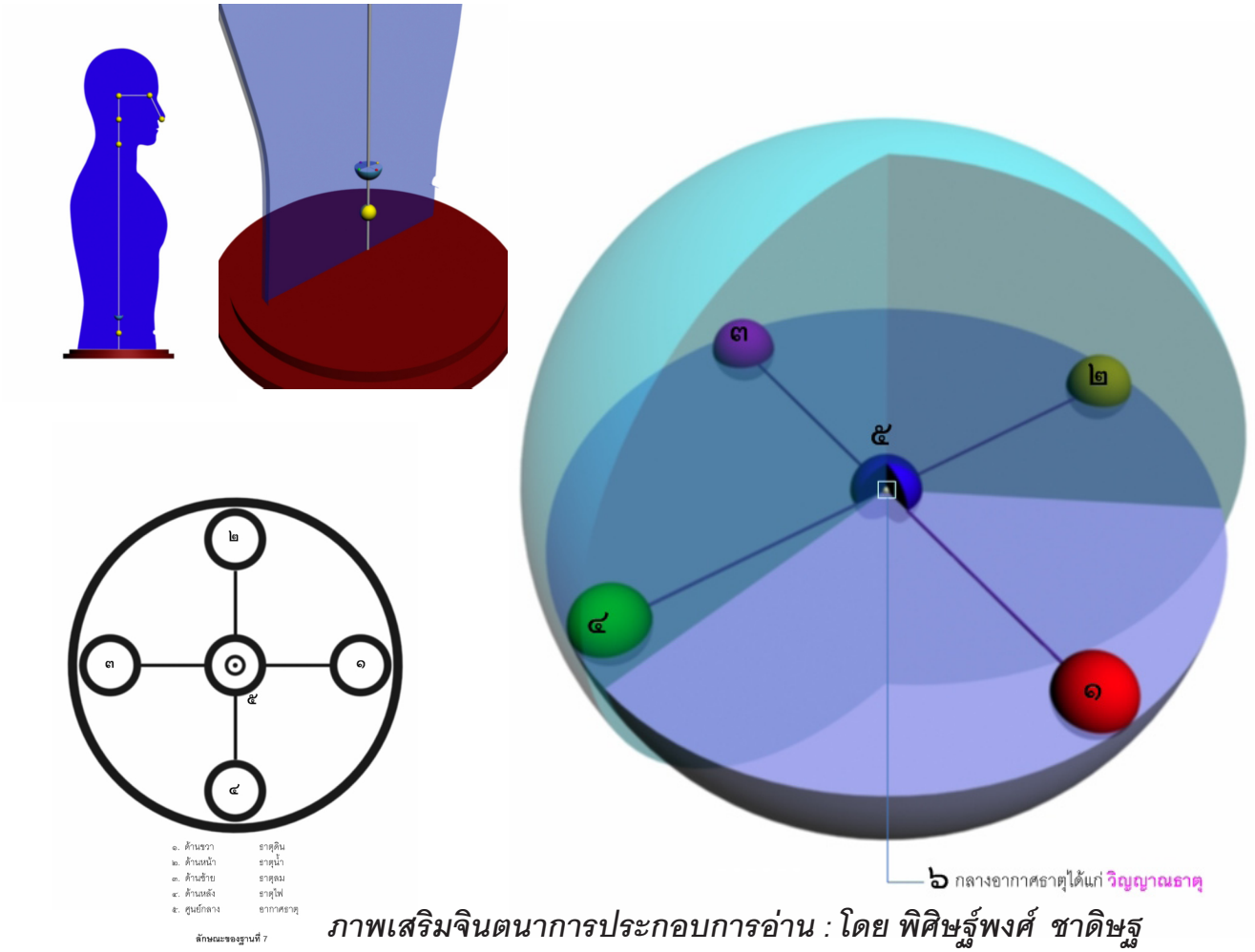

ภาพเสริมจินตนาการประกอบการอ่าน : โดย พิศิษฐ์พงศ์ ชาดิษฐ

ให้นิ่งลงไปกลางดวงใสนั้น พอถูกส่วนเข้าก็จะเห็นกายทิพย์ ปรากฏขึ้นจากกลางว่างของดวงใสที่เห็นแล้วนั้น

ต่อไปทำใจให้หยุดให้นิ่งอยู่ในศูนย์กำเนิดของ**กายทิพย์**พอถูกส่วนดีแล้วจะเกิดดวงธรรม (คือดวงกลมใสนั่นเอง) ดวงนี้คือ**ดวงทุติยมรรค** เมื่อดวงนี้ขยายส่วนโตและเห็นชัดเจนดีแล้ว ก็ทำใจให้นิ่งลงไปกลางดวงใสนั้น พอถูกส่วนเข้าก็จะเห็นกายรูปพรหม ปรากฏขึ้นกลางเหตุว่างของดวงทุติยมรรคนั้น

ต่อไปทำใจให้หยุดให้นิ่งอยู่ในศูนย์กำเนิดของ**กายรูปพรหม**พอถูกส่วนดีแล้วจะเกิดดวงธรรมขึ้นกลางศูนย์กลางกำเนิดของกายรูปพรหมนั้น ดวงนี้คือ **ดวงตติยมรรค** เมื่อขยายส่วนโตขึ้นและชัดเจนดีแล้ว ก็ทำใจให้นิ่งลงไปกลางดวงใสนั้นอีก พอถูกส่วนเข้าก็จะเห็นกายอรูปพรหม ปรากฏขึ้นในกลางเหตุว่างของดวงตติยมรรคนั้น

แล้วทำใจให้หยุดให้นิ่งอยู่ในศูนย์กำเนิดของ**กายอรูปพรหม** พอถูกส่วนดีแล้วจะเกิดดวงธรรมขึ้นกลางศูนย์กำเนิดของกายอรูปพรหมนั้น ดวงนี้คือ **ดวงจตุตถมรรค** เมื่อขยายส่วนโตขึ้นและชัดเจนดีแล้วก็ทำใจให้นิ่งลงไปกลางดวงใสนั้นอีก พอถูกส่วนก็จะเห็นกายธรรมกาย ปรากฏขึ้นในกลางเหตุว่างของดวงจตุตถมรรคนั้น.

ลำดับที่ ๒

หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางกายธรรม ใช้ตาธรรมกายดูดวงศีล ซึ่งอยู่ในศูนย์กลางของดวงธรรมที่ทำให้เป็น**กายมนุษย์** ดวงศีลนี้มีลักษณะกลมรอบตัว ใสบริสุทธิ์ยิ่งนัก มีขนาดเท่าฟองไข่แดงของไก่ นี่เป็นดวงศีลของมนุษย์ ดวงสมาธิ ซ้อนอยู่ในกลางดวงศีล มีลักษณะกลมรอบตัวใสแบบเดียวกันกับดวงศีล มีขนาดเท่ากัน ดวงปัญญาก็ซ้อนอยู่ในกลางดวงสมาธิ กลมรอบตัวใสสะอาดมีขนาดเท่ากัน ดวงวิมุตติซ้อนอยู่ในกลางดวงปัญญา กลมรอบตัวใสสะอาดมีขนาดเท่ากัน ดวงวิมุติญาณทัสสนะซ้อนอยู่ในกลางดวงวิมุตติ กลมรอบตัวใสสะอาดมีขนาดเท่ากัน เหล่านี้เป็น ดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะของกายมนุษย์ ที่ว่ามานี้เป็นอย่างเล็ก อย่างโตขนาดเท่าดวงจันทร์

แล้วหยุดนิ่งต่อลงไปในกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะของมนุษย์นั้นก็จะเห็นกายทิพย์ กลางกายทิพยมีดวงธรรมที่ทำให้เป็น**กายทิพย์** ดวงธรรมนี้มีลักษณะกลมรอบตัวใสบริสุทธิ์ขนาดเล็กเท่าฟองไข่แดงของไก่ขนาดโตเท่าดวงจันทร์ กลางดวงธรรมนั้นมีดวงศีลซ้อนอยู่ กลางดวงศีลมีดวงสมาธิ กลางดวงสมาธิมีดวงปัญญา กลางดวงปัญญามีดวงวิมุตติ กลางดวงวิมุตติมีดวงวิมุติญาณทัสสนะ ดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะของกายทิพย์นี้ ก็มีขนาดเท่ากันกับของกายมนุษย์ ต่างกันแต่ของกายทิพย์นี้ใสกว่าละเอียดกว่าของกายมนุษย์

แล้วนิ่งลงไปในกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะของกายทิพย์นั้น จะเห็นกายรูปพรหม กลางกายรูปพรหมมีดวงธรรมที่ทำให้เป็น**กายรูปพรหม** กลางดวงธรรมมีดวงศีล กลางดวงศีลมีดวงสมาธิ กลางดวงสมาธิมีดวงปัญญา กลางดวงปัญญามีดวงวิมุตติ กลางดวงวิมุตติมีดวงวิมุตติญาณทัสสนะ เหล่านี้คือ ดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ของกายรูปพรหม มีลักษณะกลมรอบตัวขนาดเท่า ๆ กันกับของกายมนุษย์และกายทิพย์ แต่มีความใสความละเอียดยิ่งกว่า

แล้วนิ่งลงไปในกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะของกายรูปพรหมนั้นจะเห็นกายอรูปพรหม กลางกายมีดวงธรรมที่ทำให้เป็น**กายอรูปพรหม** กลางดวงธรรมมีดวงศีล กลางดวงศีลมีดวงสมาธิ กลางดวงสมาธิมีดวงปัญญา กลางดวงปัญญามีดวงวิมุตติ กลางดวงวิมุตติมีดวงวิมุตติญาณทัสสนะ เหล่านี้คือ ดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะของกายอรูปพรหม มีลักษณะกลมรอบตัวขนาดเท่า ๆ กันกับของกายรูปพรหม แต่มีความใสความละเอียดมากกว่า

แล้วนิ่งลงไปในกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะของกายอรูปพรหมนั้น จะเห็นกายธรรม กลางกายมีดวงธรรมที่ทำให้เป็น**กายธรรม** กลางดวงธรรมมีดวงศีล กลางดวงศีลมีดวงสมาธิ กลางดวงสมาธิมีดวงปัญญา กลางดวงปัญญามีดวงวิมุตติ กลางดวงวิมุตติมีดวงวิมุตติญาณทัสสนะ เหล่านี้คือ ดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุติญาณทัสสนะของกายธรรม มีลักษณะกลมรอบตัว แต่ว่ามีขนาดวัดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่าหน้าตักของธรรมกาย ไม่มีเล็ก ไม่มีโต มีหน้าตักของธรรมกายเป็นเครื่องวัดด้วยเส้นผ่าศูนย์กลาง ความใสบริสุทธิ์นั้นยิ่งกว่า กายที่กล่าวมาแล้วมากมายหลายเท่า ใสจนกระทั่งมีรัศมีปรากฏ

ดูดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ที่ศูนย์กลาง**กายมนุษย์**ให้เห็นเป็นดวงใส แล้วขยายให้กว้างออกไป วัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๒ วา หนา ๑ คืบ วัดโดยรอบ ๖ วา สัณฐานกลม (ไม่ใช่กลมรอบตัวเป็นดวง-ลักษณะคล้ายเขียง) ใสเหมือนกระจกส่องหน้า นี่เป็น ปฐมฌาน แล้วกายธรรมนั่งบนนั้น ดังนี้เรียกว่า กายธรรมเข้าปฐมฌาน

แล้วเอาตาธรรมกายที่นั่งบนฌาณนั้น เพ่งดูดวงธรรมที่ศูนย์กลาง**กายทิพย์** ให้เห็นเป็นดวงใส แล้วขยายส่วนเท่ากันนั้น นี่เป็น ทุติยฌาน ธรรมกายน้อมเข้าทุติยฌานนั้นแล้ว ปฐมฌานก็หายไป ทุติยฌานมาแทนที่ ธรรมกายนั่งบนนั้น นี้ชื่อว่า ธรรมกายเข้าทุติยฌาน

แล้วเอาตาธรรมกายที่นั่งบนฌานนั้น เพ่งดูดวงธรรมที่ศูนย์กลาง**กายรูปพรหม**เห็นเป็นดวงใส แล้วขยายส่วนเท่ากันนั้น นี่เป็นตติยฌาน ธรรมกายน้อมเข้าตติยฌานนั้นแล้วทุติยฌานก็หายไป ตติยฌานมาแทนที่ ธรรมกายนั่งบนนั้น นี้ชื่อว่า ธรรมกายเข้าตติยฌาน

แล้วเอาตาธรรมกายที่นั่งบนฌานนั้น เพ่งดูดวงธรรมที่ศูนย์กลาง**กายอรูปพรหม** เห็นเป็นดวงใส แล้วขยายส่วนเท่ากันนั้น นี่เป็น จตุตถฌาน ธรรมกายน้อมเข้าจุตตถฌานนั้นแล้ว ตติยฌานก็หายไป จตุตถ-ฌานมาแทนที่ ธรรมกายนั่งบนนั้น ดังนี้ชื่อว่า ธรรมกายเข้าจตุตถฌาน (เหล่านี้เป็นรูปฌาน)

ต่อจากนี้ไปให้ใจธรรมกายน้อมไปในเหตุว่างของปฐมฌาน เห็นเป็นดวงใสเท่าจตุตถฌาน ธรรมกายก็นั่งบนนั้น เมื่อธรรมกายนั่งอยู่บนอากาสานัญจายตนฌาน ดังนี้แล้วใจธรรมกายน้อมไปในรู้ ในเหตุว่างของทุติยฌาณ อากาสานัญจายตนฌานก็จางหายไป เกิดวิญญานัญจายตนฌาน (ใสยิ่งกว่านั้น) ธรรมกายนั่งอยู่บนวิญญานัญจายตนฌานนั้น ใจธรรมกายน้อมไปในที่รู้ละเอียดในเหตุว่างของตติยฌาน วิญญานัญจายตนะฌานก็จางหายไป เกิดอากิญจัญญายตนฌาน (ใสยิ่งขึ้นไปอีก) ธรรมกายนั่งอยู่บนอากิญจัญญายตนฌานนั้น ใจธรรมกายน้อมไปในรู้ก็ใช่ไม่รู้ก็ใช่ ในเหตุว่างของจตุตถฌาน อากิญจัญญายตนฌานก็จางหายไป เกิดเนวสัญญานาสัญญายตนฌานแทนที่ รู้สึกว่าละเอียดจริงประณีตจริง ธรรมกายนั่งอยู่บนเนวสัญญานาสัญญายตนฌานนั้น(นี่เป็นส่วนอรูปฌาน) เหล่านี้เรียกว่าเข้าฌาน ๑ ถึง ๘ โดยอนุโลม แล้วย้อนกลับ จับแต่ฌาณที่ ๘ นั้น ถอยลงมาหาฌานที่ ๗, ๖, ๕, ๔, ๓, ๒, ๑ เรียกว่าปฏิโลม

ดูอริยสัจของกายมนุษย์ให้เห็นจริงว่าความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ของมนุษย์เป็นทุกข์

สิ่งที่เรียกว่าเป็น**ความเกิด**นั้น มีลักษณะเป็นดวงกลมใสขนาดเล็กเท่าเมล็ดโพธิ์ ขนาดโตเท่าดวงจันทร์สีขาวบริสุทธิ์ ดวงเกิดนี้จะเริ่มมาจรดศูนย์กลางดวงธรรม ที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ในเวลาที่กายมนุษย์มีอายุครบ ๑๔ ปี ดวงนี้เองเป็นดวงเริ่มเกิดของมนุษย์ทุกคน ถ้าดวงนี้ไม่มาจรดกลางดวงธรรมของมนุษย์ กายมนุษย์ก็จะมาเกิดไม่ได้ เมื่อกายธรรมดูความเกิด ดูเหตุที่จะทำให้เกิดเห็นตลอดแล้วก็ดูความแก่ต่อไป

ความแก่ นี้ซ้อนอยู่ในกลางดวงของความเกิด เป็นดวงกลมขนาดเล็กเท่าฟองไข่แดงของไก่ ขนาดโตเท่าดวงจันทร์ สีดำเป็นนิลแต่ไม่ใส เวลาที่ดวงแก่นี้ยังเล็ก ก็เป็นเวลาที่เริ่มแก่ ถ้าดวงแก่นี้ยิ่งโตขึ้น กายก็ยิ่งแก่เข้าทุกที ดวงแก่นี้เองที่เป็นเหตุให้ร่างกายทรุดโทรม เมื่อแก่มากขึ้นแล้วก็ต้องมีเจ็บเพราะ**ดวงเจ็บ**ซ้อนอยู่ในกลางดวงแก่นั้นเอง เป็นดวงกลมขนาดเท่า ๆ กับดวงเกิด ดวงแก่ สีดำเข้มยิ่งกว่าดวงแก่ ขณะเมื่อดวงเจ็บนี้มาจรดเข้าในศูนย์กลาง ดวงแก่เข้าเวลาใด กายมนุษย์ก็จะต้องเจ็บทันที เมื่อดวงเจ็บนี้มาจรดหนักเข้า**ดวงตาย**ก็ซ้อนเข้าอยู่กลางดวงเจ็บ เป็นดวงกลมขนาดเล็กโตเท่า ๆ กับดวงเจ็บ แต่มีสีดำใสประดุจนิลทีเดียว

เมื่อดวงนี้เข้ามาจรดกลางดวงเจ็บแล้ว จรดตรงหัวต่อของกายมนุษย์กับกายทิพย์ พอมาจรดเข้าเท่านั้น หัวต่อของมนุษย์กับทิพย์ก็ขาดจากกัน เมื่อกายมนุษย์ไม่เนื่องกับกายทิพย์ได้แล้ว กายมนุษย์ก็จะต้องตายทันที

เมื่อเห็นด้วยตาธรรมกาย และรู้ด้วยญาณของธรรมกายว่า ความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้ไม่เที่ยง ไม่แน่นอน จริงแล้ว รู้เห็นตามจริงเช่นนี้ ชื่อว่า **สัจจญาณ** เมื่อตาธรรมกายเห็นว่าความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้เป็นทุกข์จริง เป็นสิ่งสมควรรู้ ชื่อว่าบรรลุ**กิจจญาณ** และความทุกข์ทั้งหมดเหล่านี้ เราก็ได้พิจารณาเห็นชัดแจ้ง รู้ชัดเจนมาแล้ว ชื่อว่าบรรลุ**กตญาณ** เช่นนี้ เรียกว่าพิจารณาทุกขสัจซึ่งเป็นไปในญาณ ๓

ส่วนดวงสมุทัยนั้นมีอยู่ ๓ ดวง อยู่ในศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ขนาดโตเท่าดวงจันทร์ และขนาดเล็กเท่าเมล็ดโพธิ์เหมือนกันทั้งหมด ซ้อนกันอยู่ สำหรับดวงข้างนอกมีสีดำเข้ม แต่อีก ๒ ดวงนั้นก็ยิ่งมีความละเอียดและความดำมากกว่ากันเข้าไปเป็นชั้น ๆ เมื่อเห็นด้วยตาและรู้ด้วยญาณของธรรมกายเช่นนี้ รู้ว่าเพราะสมุทัยนี้จึงทำให้ทุกข์ เกิดเป็นของจริงเช่นนี้ เรียกว่า**สัจจญาณ** เมื่อรู้แล้วพากเพียรละ เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งควรละเช่นนี้เรียกว่า**กิจจญาณ** เมื่อละสมุทัยได้ขาดแล้ว ชื่อว่า**กตญาณ** เช่นนี้เรียกว่า พิจารณาสมุทัย ซึ่งเป็นไปในญาณ ๓

เมื่อมีสมุทัยเกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องดูให้รู้ถึงวิธีดับเหตุแห่งทุกข์อันนี้ให้ได้ตลอด ที่เรียกว่านิโรธ นิโรธนี้เป็นดวงกลมใสอยู่ในศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ขนาดวัดตัดกลาง ๕ วา ขณะเมื่อมีนิโรธแล้วสมุทัยย่อมหมดไป เหมือนรัศมีของพระอาทิตย์ที่ขจัดความมืดให้หายไปฉะนั้น เมื่อเห็นด้วยตา และรู้ด้วยญาณธรรมกายว่าความดับไปแห่งสมุทัยเป็นนิโรธจริงชื่อว่า **สัจจญาณ** และนิโรธนี้เป็นสิ่งควรทำให้แจ้งชื่อว่าเป็น**กิจจญาณ** เมื่อรู้เห็นตลอดแล้วชื่อว่าทำให้แจ้งซึ่งนิโรธแล้วจัดเป็น**กตญาณ** เช่นนี้ เรียกว่าได้พิจารณาซึ่งนิโรธ อันเป็นไปในญาณ๓

เมื่อทำนิโรธความดับให้แจ้งได้แล้ว ก็จะพึงทำมรรคให้เกิดขึ้น มรรคนี้ก็คือดวงศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งอยู่ในศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั่นเอง มีสัณฐานกลมใสบริสุทธิ์ยิ่งนัก ขนาดเท่ากันกับหน้าตักของธรรมกาย เมื่อได้เห็นด้วยตาได้รู้ด้วยญาณของธรรมกายแน่ชัดแล้ว รู้แน่ว่าสิ่งนี้เป็นมรรคจริง ชื่อว่าเป็น**สัจจญาณ** เมื่อมรรคนี้เป็นของจริง ก็เป็นทางควรดำเนินให้เจริญขึ้น ชื่อว่าเป็น**กิจจญาณ** เมื่อได้รู้เห็นตลอดด้วยตาและญาณของธรรมกายถึงมรรคนี้ว่าได้ดำเนินให้เจริญขึ้นแล้วชื่อว่าเป็น**กตญาณ** เช่นนี้ชื่อว่าได้เห็นมรรคพร้อมทั้งรู้ความเป็นไปในญาณ 3 ฉะนี้

เห็นอริยสัจเหล่านี้พร้อมกับเดินสมาบัติ เมื่อถูกส่วนเข้าธรรมกายก็ตกศูนย์เป็นดวงใสวัดผ่าศูนย์กลาง ๕ วา ในไม่ช้าศูนย์ก็กลับเป็นธรรมกาย หน้าตักกว้าง ๕ วา สูง ๕ วา เกตุดวกบัวตูม นี้เป็นพระโสดา

แล้วธรรมกายพระโสดานั้นเข้าฌาน ดูอริยสัจของกายทิพย์ให้เห็นจริงในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทำนองเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว เมื่อถูกส่วนเข้าธรรมกายพระโสดาก็ตกศูนย์เป็นดวงใส วัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๑๐ วา ในไม่ช้าศูนย์นั้นก็กลับเป็นธรรมกาย หน้าตักกว้าง ๑๐ วา สูง ๑๐ วา เกตุดอกบัวตูม นี่เป็นพระสกทาคามี

แล้วธรรมกายพระสกทาคามีนั้นเข้าฌาน ดูอริยสัจของกายรูปพรหมให้เห็นจริงในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เมื่อถูกส่วนเข้าธรรมกายพระสกทาคามีก็ตกศูนย์เป็นดวงใส วัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๑๕ วา ในไม่ช้าศูนย์นั้นก็กลับเป็นธรรมกาย หน้าตักกว้าง ๑๕ วา สูง ๑๕ วา เกตุดอกบัวตูม นี่เป็นพระอนาคามี

แล้วธรรมกายพระอนาคามีนั้นเข้าฌานดูอริยสัจของกายอรูปพรหมให้เห็นจริงในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เมื่อถูกส่วนเข้า ธรรมกายพระอนาคามีก็ตกศูนย์เป็นดวงใส วัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๒๐ วา ในไม่ช้าศูนย์นั้นก็กลับเป็นธรรมกาย หน้าตักกว้าง ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม นี่เป็นพระอรหัตแล้ว

ประกอบธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายของพระโสดา เป็นปฐมฌาน (แบบเดียวกับที่เคยทำมาแล้วในการทำฌาน) ธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายของพระสกทาคามีเป็น ทุติยฌาน ธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายของพระอนาคามีเป็นตติยฌาน ธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายของพระอรหัต เป็นจตุตถฌาน ว่างของปฐมฌานประกอบเป็น อากาสานัญจายตนฌาน รู้ในว่างของทุติยฌานเป็น วิญญาณัญจายตนฌาน รู้ที่ละเอียดในเหตุว่างของตติยฌานเป็นอากิญจัญญายตนฌาน รู้ก็ใช่ไม่รู้ก็ใช่ในเหตุว่างของจตุตถฌานเป็น เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

เข้าสมาบัติทั้ง ๘ นี้ โดยอนุโลมปฏิโลมจนครบ ๗ เที่ยว ธรรมกายก็ตกศูนย์เข้าศูนย์เข้านิพพานของกายทิพย์ เดินสมาบัติในนิพพานของกายทิพย์ครบ ๗ เที่ยว กายธรรมก็ตกศูนย์เข้านิพพานของกายรูปพรหม เดินสมาบัติในนิพพานของกายรูปพรหมครบ ๗ เที่ยว กายธรรมก็ตกศูนย์เข้านิพพานของกายอรูปพรหม เดินสมาบัติในนิพพานของกายอรูปพรหมครบ ๗ เที่ยว กายธรรมก็ตกศูนย์เข้านิพพานของกายธรรมเลยทีเดียว

เวลาจะออกจากนิพพานของกายธรรม ก็ต้องเดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยว ตกศูนย์กลับออกมาถึงนิพพานของกายอรูปพรหม แล้วเดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยว ตกศูนย์กลับออกมาถึงนิพพานของกายรูปพรหม แล้วเดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยว ตกศูนย์กลับออกมาถึงนิพพานของกายทิพย์ เดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยวตกศูนย์กลับออกมาถึงนิพพานของกายมนุษย์ เดินแบบเดียวกับเวลาเข้าไป

(สำหรับฌานนั้น ขนาดที่กล่าวแล้ว คือวัดตัดกลาง ๒ วา หนา ๑ คืบ วัดโดยรอบ ๖ วานั้น เป็นขนาดธรรมกาย แต่เมื่อเวลาที่ถึงขั้นธรรมกายขยายส่วนโตขึ้นแค่ไหน พึงเข้าใจว่า ฌานก็จะขยายส่วนโตขึ้นไปตามนั้นได้)

ลำดับที่ ๔

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์เป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงธรรมคือศูนย์กลางกายนั้นเป็นกสิณ กสิณมี๑๐ คือ ดิน๑ น้ำ๑ ไฟ๑ ลม๑ สีเขียว๑ สีเหลือง๑ สีแดง๑ สีขาว๑ แสงสว่าง๑ และอากาศว่าง๑ กสิณเหล่านี้มีลักษณะกลมใสรอบตัว เวลาจะเดินสมาบัติในกสิณเหล่านี้ ก็ต้องซ้อนดวงกสิณให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ดวงแรกคือดิน น้ำซ้อนอยู่ในดิน ไฟซ้อนอยู่ในน้ำ ลมอยู่ในไฟ สีเขียวอยู่ในลม สีเหลืองอยู่ในสีเขียว สีแดงอยู่ในสีเหลือง สีขาวอยู่ในสีแดง แสงสว่างอยู่ในสีขาว อากาศว่างอยู่ในแสงสว่าง ซ้อนกันเช่นนี้แล้วจึงเดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูภพมนุษย์ให้เห็นตลอด วิธีเดินมาบัติต้องใช้กายธรรมเดิน

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอสุรกายเป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงธรรมนั้นเป็นกสิณเดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูภพอสุรกายให้เห็นตลอด

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายเปรตเป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงธรรมนั้นเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูภพเปรตให้เห็นตลอด

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายสัตว์เดรัจฉานเป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงธรรมนั้นเป็นกสิณ เดิน

สมาบัติในกสิณ ตรวจดูภพสัตว์เดรัจฉานให้เห็นตลอด

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายสัตว์นรกเป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงธรรมนั้นเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูภพสัตว์นรกให้เห็นตลอด

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นสัตว์โลกัณต์เป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงธรรมนั้นเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูภพสัตว์โลกันตร์ให้เห็นตลอด

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์เป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงธรรมนั้นเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูภพทิพย์ให้เห็นตลอด

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมเป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงธรรมนั้นเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูภพรูปพรหมให้เห็นตลอด

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมเป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงธรรมนั้นเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูภพอรูปพรหมให้เห็นตลอด

ใช้กายธรรมเป็นผู้เดินสมาบัติ ตรวจดูให้รู้ตลอด ไต่ถามและดูให้รู้ว่า เป็นอยู่กันอย่างไร มีอะไรเป็นอาหาร มีอายุนานเท่าไร ดังนี้เป็นต้น

ลำดับที่ ๕

ประกอบธรรมที่ทำให้เป็น กายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม เป็นรูปฌานและอรูปฌาน เดินสมาบัติพร้อมกับตรวจดูชาติของตน (เวลาเดินสมาบัติใช้กายธรรมเป็นผู้เดินสมาบัติ) นิ่งอยู่ในศูนย์กลางกาย ดูความเป็นอยู่ตั้งแต่ปัจจุบันนี้ ถอยออกไปถึงเมื่อวาน วานซืน ฯลฯ และถอยห่างออกไปเป็นลำดับจนถึงเวลาออกจากครรภ์มารดา ก่อนออกจากครรภ์ จนถึงเวลาที่ยังเป็นกลรูป ก่อนเข้าท้องมารดา ก่อนเข้ามาอยู่ในกายของบิดาถอยออกไปจนถึงชาติก่อน ดูถอยออกไปเรื่อย ๆ เช่นนี้จนถึงแรกได้ปฐมวิญญาณ แล้วถอยกลับมา (แบบเวลาเข้าไป) จนถึงปัจจุบัน แล้วดูต่อไปในชาติข้างหน้าอีก ดูชาติของตนให้เห็นตลอด เช่นนี้เรียกว่า ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

ดูของตนเห็นตลอดแล้วเช่นไร เวลาจะดูของผู้อื่นก็เอาดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายของผู้นั้นประกอบเป็นสมาบัติ เดินสมาบัติตรวจดู แบบเดียวกันกับที่ดูของตนเองให้ตลอด เช่นนี้เรียกว่า จุตูปปาตญาณ

ลำดับที่ ๖

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นภพ๓เป็นรูปสมาบัติ ว่างของธรรมนั้นประกอบเป็นอรูปสมาบัติ ที่ตั้งของธรรมที่ทำให้เป็นภพ๓ (คือศูนย์กลางภพ) เป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณ (กายธรรมเป็นผู้เดินสมาบัติ) ตรวจดูในภพ๓ นี้ให้เห็นตลอดทั้งข้างนอกข้างใน ดูความเป็นอยู่ให้ชัดแจ้งตลอด ที่เรียกว่าภพ๓ นั้น คือ อสุรกาย เปรต สัตว์เดรัจฉาน นรก๘ ขุม ต่อมาก็มีมนุษย์๑ สวรรค์๖ ชั้น รูปพรหม๑๖ ชั้น อรูปพรหม๔ชั้น ทั้งหมด

นี้รวมเรียกว่าภพ๓

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นโลกันตร์เป็นรูปสมาบัติ เหตุว่างของธรรมเป็นอรูปสมาบัติ ที่ตั้งของธรรมที่ทำให้เป็นโลกันตร์เป็นกสิณ กายธรรมเข้าเดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูโลกันตร์ให้เห็นตลอดทั้งข้างนอกข้างในโลกันตร์นี้ เป็นอีกส่วนหนึ่งต่างหากจากภพ๓ คือต่ำลงไปจากอเวจีนรกขุมที่๘ นั้นออกไปจากนอกภพข้างล่างไกลหาประมาณมิได้มีอายตนะหนึ่งอยู่ที่นั่นเรียกว่าโลกันตร์

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นนิพพานเป็นรูปสมาบัติ เหตุว่างของธรรมเป็นอรูปสมาบัติ ที่ตั้งของธรรมเป็นกสิณ กายธรรมเข้าเดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูนิพพานให้เห็นตลอด ทั้งข้างนอกข้างในให้หมดสงสัย นิพพานนี้เป็นอายตนะหนึ่ง คือสูงกว่าภพ๓ ขึ้นไปจากเนวสัญญานาสัญญายตนะ ออกไปนอกภพไกลจนหาประมาณมิได้ ที่นั่นเรียกว่า อายตนะนิพพาน.

ลำดับที่ ๗

ให้ดูดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรม ในดวงธรรมมีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ พอสุดวิมุตติญาณทัสสนะ ก็มีกายมนุษย์ที่ละเอียด ดูดวงธรรมของกายมนุษย์ที่ละเอียดนั้น ในดวงธรรมก็มีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ต่อจากนั้น ก็มีกายทิพย์ที่ละเอียด ดูดวงธรรมของกายทิพย์ละเอียด ในดวงธรรมมีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ต่อไปก็มีกายรูปพรหมที่ละเอียด มีดวงธรรม ในกลางดวงธรรมมีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ต่อไปก็มีกายอรูปพรหมที่ละเอียด มีดวงธรรม ในกลางดวงธรรมมีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ต่อไปก็ถึงกายธรรมที่ละเอียด มีดวงธรรม ในกลางดวงธรรมมีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ต่อจากนั้นก็ถึงกายที่ละเอียดเข้าไปอีก ดูเข้าไปโดยนัยนี้จนกระทั่งถึงกายที่ละเอียดที่สุด ที่เรียกว่ากายสุดละเอียด แล้วก็ถอยออกมาแบบเดียวกับตอนเข้าไป ดูถอยออกไปจนหยาบเลยจากกายมนุษย์ออกไป ถอยออกไปเรื่อยจนถึงกายใหญ่ที่สุด มีเนื้อหนังหยาบ เส้นขนเส้นผมใหญ่โตมาก ที่เรียกว่ากายสุดหยาบ (ดวงเหล่านี้ก็ซ้อนกันอยู่เช่นเดียวกับที่เคยดูมาแล้ว).

ลำดับที่ ๘

ให้นับกายสุดหยาบ สุดละเอียด ว่ามีกี่กาย ตามแบบวิธีนับอสงไขย คือ นับแต่แผ่นดินเกิดขึ้นแล้วประลัยไปจนถึงศีรษะแผ่นดินเกิดขึ้นใหม่เป็นหนึ่งถึงสิบ-ร้อย-พัน-หมื่น-แสน.

ร้อยแสน	เป็น	โกฏิ
ร้อยแสนโกฏิ	เป็น	ปโกฏิ
ร้อยแสนปโกฏิ	เป็น	โกฏิปโกฏิ
ร้อยแสนโกฏิปโกฏิ	เป็น	นหุต
ร้อยแสนนหุต	เป็น	นินหุต
ร้อยแสนนินหุต	เป็น	อักโขภิณี
ร้อยแสนอักโขภิณี	เป็น	พินทุ
ร้อยแสนพินทุ	เป็น	อัพพุท

ร้อยแสนอัพพุท เป็น นิรัพพุท
ร้อยแสนนิรัพพุท เป็น อหหะ
ร้อยแสนอหหะ เป็น อพพะ
ร้อยแสนอพพะ เป็น อัฏฏะ
ร้อยแสนอัฏฏะ เป็น โสคันธิกะ
ร้อยแสนโสคันธิกะ เป็น อุปละ
ร้อยแสนอุปละ เป็น กุมุทะ
ร้อยแสนกุมุทะ เป็น ปทุมะ
ร้อยแสนปทุมะ เป็น ปุณฑริกะ
ร้อยแสนปุณฑริกะ เป็น อกถานะ
ร้อยแสนอกถานะ เป็น มหากถานะ
ร้อยแสนมหากถานะ เป็น อสงไขยหนึ่ง.

ลำดับที่ ๙ ขยายดวงเห็น จำ คิด รู้ ให้ตลอดสุดหยาบสุดละเอียด

ดวงเห็นของกายมนุษย์ตั้งอยู่ในกลางกายของมนุษย์ มีลักษณะกลมรอบตัวใสบริสุทธิ์ขนาดเท่าฟองไข่แดงของไก่ ประกอบดวงเห็นนี้เป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงเห็นคือศูนย์กลางกายเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณให้ใส ขยายดวงเห็นของมนุษย์ให้เท่ากับของกายธรรม

ดวงจำของมนุษย์ซ้อนอยู่ในกลางดวงเห็น มีลักษณะกลมรอบตัวใสบริสุทธิ์ ขนาดเท่าดวงตาขาวทั้งหมด ประกอบดวงจำนี้เป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงจำคือว่างกลางดวงเห็นนั้นเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณให้ใส ขยายดวงจำของมนุษย์ให้เท่ากับของกายธรรม

ดวงคิดของมนุษย์ซ้อนอยู่ในกลางว่างของดวงจำ มีลักษณะกลมรอบตัวใสบริสุทธิ์ ขนาดเท่าดวงตาดำข้างนอก ประกอบดวงคิดนี้เป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงคิดคือว่างกลาง ดวงจำนั้นเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณให้ใส ขยายดวงคิดของมนุษย์ให้เท่ากับของกายธรรม

ดวงรู้ของมนุษย์ซ้อนอยู่ในกลางว่างของดวงคิด มีลักษณะกลมรอบตัวใสบริสุทธิ์ ขนาดเท่าแววตาดำข้างใน ประกอบดวงรู้นี้เป็นสมาบัติ ที่ตั้งของดวงรู้คือว่างกลางดวงคิดนั้นเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณให้ใส ขยายดวงรู้ของมนุษย์ให้เท่ากับของกายธรรม

ที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นเพียงดวงเห็น จำ คิด รู้ ของกายมนุษย์ ส่วนดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ของกายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม กายธรรม ตลอดจน กายสุดหยาบ สุดละเอียด ก็ต้องขยายแบบเดียวกันกับกายมนุษย์ที่กล่าวมาแล้ว

ลำดับที่ ๑๐ ทำอายตนะให้เป็นทิพย์ในธรรม

ประกอบแก้วตาเป็นสมาบัติ ที่ตั้งของแก้วตาเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณ ใช้ตามนุษย์มองดูสิ่งต่าง

ๆ ไม่ว่าจะลี้ลับเพียงไร ใกล้ไกลแค่ไหน ทั้งของมนุษย์ ทิพย์ ธรรม ให้เห็นตลอดเรียกว่า ตาทิพย์ในธรรม

ประกอบแก้วหูทั้งหมดเป็นสมาบัติ ที่ตั้งของแก้วหูเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณใช้หูมนุษย์ฟังเสียงต่าง ๆ ไม่ว่าจะลี้ลับใกล้เพียงไร ทั้งของมนุษย์ ทิพย์ ธรรม ให้ได้ยินตลอด เรียกว่าหูทิพย์ในธรรม

ประกอบแก้วจมูกทั้งหมดเป็นสมาบัติ ที่ตั้งของแก้วจมูกเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณใช้จมูกมนุษย์ดมกลิ่นต่าง ๆ ทั้งลี้ลับใกล้ไกลของมนุษย์ ทิพย์ ธรรม ให้ได้กลิ่นตลอดเรียกว่าจมูกทิพย์ในธรรม

ประกอบแก้วลิ้นทั้งหมดเป็นสมาบัติ ที่ตั้งของแก้วลิ้นเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณ ใช้ลิ้นมนุษย์ลิ้มรสต่าง ๆ ทั้งลี้ลับ เปิดเผย ทั้งของมนุษย์ ทิพย์ ธรรม ให้รู้รสตลอด เรียกว่าลิ้นทิพย์ในธรรม

ประกอบแก้วกายทั้งหมดเป็นสมาบัติ ที่ตั้งของแก้วกายเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณใช้กายมนุษย์สัมผัสเครื่องสัมผัสที่วิเศษประณีตของมนุษย์ ทิพย์ ธรรม ได้ตลอดเรียกว่ากายทิพย์ในธรรม

ประกอบแก้วใจทั้งหมดเป็นสมาบัติ ที่ตั้งของแก้วใจเป็นกสิณ เดินสมาบัติในกสิณให้ใจรู้อารมณ์ต่าง ๆ ทั้งของมนุษย์ ทิพย์ ธรรม ของตนของผู้อื่นได้ตลอด เรียกว่า ใจทิพย์ในธรรม

ลำดับที่ ๑๑ ดูดวงบุญ ดวงบาป ดวงไม่บุญไม่บาป ให้เห็นตลอดหมดทุกกาย.

ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายของแต่ละกาย มีดวงกลมซ้อนกันอยู่ ๓ ดวง ดวงแรกมีสีเทา ๆ อยู่ข้างนอกได้แก่ ดวงอัพยากฤตหรือธรรมกลาง ถัดเข้าไปในกลางดวงของธรรมกลางนั้น มีอีกดวงหนึ่งสีดำใสดุจนิล นั่นคือธรรมดำหรืออกุศลธรรม ส่วนดวงที่๓ ซึ่งซ้อนอยู่ในกลางดวงธรรมดำนั้น มีสีขาวใสบริสุทธิ์ยิ่งนัก นั่นคือธรรมขาวหรือกุศลธรรม ธรรมขาวนี้ก็คือดวงบุญ ธรรมดำคือดวงบาป ธรรมกลางคือดวงไม่บุญไม่บาป บุญ บาป และไม่บุญไม่บาปนี้มีขนาดของดวงไม่คงที่ บางคนก็มีดวงบาปโต บางคนก็มีดวงบุญโต ส่วนผู้ที่ไม่นิยมทำบุญทำบาป ก็มีดวงไม่บุญไม่บาปโต ผู้มีบุญมาก บาปและไม่บุญไม่บาปก็มีน้อย ถ้ามีบาปมาก บุญและไม่บุญไม่บาปก็ย่อมจะมีน้อยดังนี้เป็นต้น.

ดวงบุญ บาป ไม่บุญไม่บาปนี้ แต่ละดวงก็มีธาตุ มีธรรม ส่วนที่เห็นปรากฏนั้นเป็นส่วนธาตุ ธรรมนั้นซ้อนอยู่ในว่างกลางธาตุอีกทีหนึ่ง เพราะละเอียดกว่าประณีตกว่า.

เอาธาตุของดวงบุญประกอบเป็นกสิณ ธรรมของดวงบุญเป็นสมาบัติ เดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูธรรมขาว (กุศลธรรม) ให้เห็นตลอดจนถึงภพ.

เอาธาตุของดวงบาปประกอบเป็นกสิณ ธรรมของดวงบาปเป็นสมาบัติ เดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูธรรมดำ (อกุศลธรรม) ให้เห็นตลอดจนถึงภพ.

เอาธาตุของดวงไม่บุญไม่บาปประกอบเป็นกสิณ ธรรมของดวงไม่บุญไม่บาปเป็นสมาบัติ เดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูธรรมกลาง (อัพยากฤต) ให้เห็นตลอดจนถึงภพ.

ในธรรมขาว ดำ กลาง เหล่านี้ แต่ละธรรมก็มีนิพพาน ภพ๓ โลกันตร์เหมือนกัน พวกนี้ต้องตรวจดูให้ละเอียด.

ลำดับที่ ๑๒ ตรวจดูบารมี ๑๐ ทัศ อุปบารมี ๑๐ ทัศ ปรมัตถบารมี ๑๐ ทัศ.

บุญที่เกิดจากการบริจาคทานนั้น เมื่อบริจาคบ่อยครั้งเข้า รวมกันได้ขนาดโตวัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ประมาณ ๑ คืบ หรือขนาดเท่าดวงจันทร์แล้ว ดวงบุญนั้นจะกลั่นตัวเองเป็นบารมี ที่เรียกว่า ทานบารมี ได้ดวงทานบารมีราว ๆ วัดตัดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ นิ้ว

เมื่อดวงทานบารมีนี้มีมากขึ้น จนวัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๑ คืบหรือขนาดเท่าดวงจันทร์แล้ว ก็จะกลั่นตัวเองเป็นบารมีที่สูงกว่านั้น คือเรียกว่าทานอุปบารมี ได้ดวงทานอุปบารมีราว ๆ วัดตัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๑ นิ้ว

และดวงทานอุปบารมีนี้ เมื่อมีมากขึ้นจนวัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๑ คืบ หรือขนาดเท่าดวงจันทร์แล้ว ก็จะกลั่นตัวเองเป็นบารมีที่สูงสุดคือทานปรมัตถบารมี ได้ดวงทานปรมัตถบารมีราว ๆ ๑ นิ้ว.

ส่วนบุญที่เกิดจากการรักษาศีล การออกจากกาม ความมีปัญญา ความเพียร ความอดทน ความสัตย์จริง ความตั้งใจมั่น ความเมตตา ความมีอุเบกขาเหล่านี้ เมื่อบุญแต่ละอย่าง ๆ มีจำนวนมากขึ้นได้ขนาดที่จักกลั่นตัวเองแบบทานที่กล่าวแล้ว ก็จักกลั่นตัวเองเป็นบารมี อุปบารมี และปรมัตถมบารมีตามลำดับบุญและบารมีทั้ง ๓ ระดับ จึงเป็นเหตุผลแก่กันดังนี้.

ต่อเมื่อไรบุญเหล่านี้ขยายส่วนกลั่นตัวเองเป็น บารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี ได้เต็มจำนวนวัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๑ คืบ เสมอกันหมดแล้ว สำหรับผู้ที่ปรารถนาเพียงนิพพาน โดยการเป็นพระอริยสาวกองค์ใดองค์หนึ่ง บารมีเพียงนี้ก็จะทำให้บรรลุความเป็นปกติสาวกได้ ส่วนผู้ที่ปรารถนาจะสร้างบารมี เป็นพระอสีติมหาสาวก พระอัครสาวก และพระพุทธเจ้า เหล่านี้ก็ต้องสร้างบารมีแต่ละบารมีให้มีส่วนโตกว่าจำพวกแรกนี้ขึ้นไปเป็นลำดับ.

บารมีนี้อยู่ในศูนย์กลางของดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย ทุกกาย.

ในดวงทานบารมี ก็มีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ประกอบดวงเหล่านี้เป็นสมาบัติประกอบดวงทานบารมีเป็นกสิณ ๑๐ เดินสมาบัติในกสิณ.

ในเมื่อดวงทานบารมีประกอบไปแล้วเช่นนี้ ดวงอื่น ๆ คือศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี เหล่านี้ต่างก็มีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เช่นเดียวกัน เราก็ต้องประกอบเป็นสมาบัติและกสิณ๑๐ เดิน สมาบัติในกสิณ ไปทีละบารมีจนครบ ๑๐ ทัศ.

ส่วนพวกอุปบารมีและปรมัตถบารมี ก็ทำเช่นเดียวกันทุกบารมี ทำตลอดทุกกายจนสุดหยาบสุดละเอียด.

ลำดับที่ ๑๓ เข้านิพพานเป็นและนิพพานตาย ตลอดจนสุดหยาบสุดละเอียด.

ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระโสดา	เป็นปฐมฌาน
ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระสกทาคามี	เป็นทุติยฌาน
ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอนาคามี	เป็นตติยฌาน
ประกอบดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหัต	เป็นจตุตถฌาน
ประกอบเหตุว่างของปฐมฌาน	เป็นอากาสานัญจายตนฌาน

ประกอบรู้ในเหตุว่างของทุติยฌาน เป็นวิญญาณัญจายตนฌาน
ประกอบรู้ที่ละเอียดในเหตุว่างของตติยฌาน เป็นอากิญจัญญายตนฌาน
ประกอบรู้ก็ใช่ไม่รู้ก็ใช่ในเหตุว่างของจตุตถฌาน เป็นเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน.

แล้วเดินสมาบัติทั้ง ๘ นี้ ๗ เที่ยว ตกศูนย์ เข้านิพพานในศูนย์กลางกายมนุษย์ เรียกว่า นิพพานเป็นของมนุษย์ เดินสมาบัติในนิพพานเป็นของมนุษย์อีก ๗ เที่ยว ตกศูนย์เข้า นิพพานในศูนย์กลางภพมนุษย์ ซึ่งเรียกว่า นิพพานตายของมนุษย์ เดินสมาบัติในนิพพานตายของมนุษย์อีก ๗ เที่ยว ตกศูนย์ เข้านิพพานเป็นของทิพย์ ซึ่งอยู่ในศูนย์กลางกายทิพย์ เดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยว ตกศูนย์ เข้านิพพานตายของทิพย์ ซึ่งอยู่ในศูนย์กลางภพทิพย์ แล้วเดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยว ตกศูนย์ เข้านิพพานเป็นของกายรูปพรหม ซึ่งอยู่ในศูนย์กลางกายรูปพรหม เดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยว ตกศูนย์ เข้านิพพานตายในศูนย์กลางภพรูปพรหม เดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยว ตกศูนย์เข้านิพพานในศูนย์กลางกายอรูปพรหม เดินสมาบัติอีก ๗ เที่ยว ตกศูนย์ เข้านิพพานในศูนย์กลางกายอรูปพรหมเช่นนี้เรื่อยเข้าไปจนสุดละเอียดแล้วถอยออกมาแบบเดียวกับเวลาเข้าไป พอถึงมนุษย์ก็ถอยออกไปจนสุดหยาบ เช่นนี้ เรียกว่า เข้านิพพานเป็นและนิพพานตายจนสุดหยาบสุดละเอียด

ลำดับที่ ๑๔ ดูกายสิทธิ์ในดวงแก้ว (เป็นปกิณกะ)

ให้เอาดวงแก้วที่ถืออยู่ในมือนั้นเข้าไปไว้ในสุดละเอียด (ศูนย์กลางกาย) หยุดนิ่งอยู่ในกลางดวงแก้ว ขยายให้ดวงแก้วนั้นโตขึ้น ก็จะแลเห็นกายที่อยู่ในดวงแก้วนั้นได้ถนัด เมื่อต้องการจะรู้เรื่องอะไรก็ถามได้จากกายที่อยู่ในนั้น กายนี้เองที่เรียกว่า “กายสิทธิ์”.

ลำดับที่ ๑๕ ภาคผู้เลี้ยง

ในศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น มีกายผู้เลี้ยงมนุษย์คอยดูแลความเป็นอยู่ของมนุษย์(ไม่ใช่กายสิทธิ์) นิ่งลงไปในกลางกายผู้เลี้ยงมนุษย์ก็มีดวงธรรมที่ทำให้เป็นผู้เลี้ยงมนุษย์ ในกลางดวงธรรม มีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ซ้อนกันเข้าไปเป็นลำดับ ๆ เช่นเดียวกับของมนุษย์ที่เคยดูมาแล้ว.

ต่อจากดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ก็ถึงกายผู้เลี้ยงทิพย์ กลางกายมีดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายผู้เลี้ยงทิพย์ กลางดวงธรรม มีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ.

ต่อจากดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ก็ถึงกายผู้เลี้ยงรูปพรหม กลางกายมีดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายผู้เลี้ยงรูปพรหม กลางดวงธรรมมีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ.

ต่อจากดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ก็ถึงกายผู้เลี้ยงอรูปพรหม กลางกายมีดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายผู้เลี้ยงอรูปพรหม กลางดวงธรรมมีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ.

ต่อจากดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ก็ถึงกายผู้เลี้ยงธรรมกาย กลางกายมีดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายของผู้เลี้ยงธรรมกาย กลางดวงธรรมมีดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ.

ทำต่อไปแบบนี้จนถึงสุดละเอียด แล้วก็ถอยออกมาหาสุดหยาบ ดูกายของผู้เลี้ยง ให้เห็นตลอดสุด

หยาบสุดละเอียดเช่นนี้.

สำหรับวิชชาภาคผู้เลี้ยงนี้ ก็ทำแบบเดียวกันกับที่ทำมาแล้วในภาคมนุษย์ทั้งหมด.

นิพพาน

นิพพานเป็นอายตนะอันหนึ่ง ซึ่งแตกต่างออกไปจากโลกายตนะและอายตนะทั้ง๖ ทั้ง๑๒ นั้น เป็นอายตนะที่สูงกว่าวิเศษกว่าอายตนะอื่น แต่ก็ทำหน้าที่ในลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ โลกายตนะทำหน้าที่ดึงดูดสัตว์โลกที่ยังมีความผูกพันอยู่กับโลกไว้ไม่ให้พ้นไปจากโลกได้ ส่วนอายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ทำหน้าที่ดึงดูด รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ตามหน้าที่ของตน ๆ และในทำนองเดียวกัน อายตนะนิพพานก็มีหน้าที่ดึงดูดพระพุทธเจ้า พระอรหันต์เข้าไปสู่อายตนะของตน สถานอันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าเรียกว่า “อายตนะนิพพาน” ส่วนพระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ในอายตนะนิพพานนั้น เราเรียกว่า “พระนิพพาน”

อายตนะนิพพาน มีลักษณะกลมรอบตัวขาวใส บริสุทธิ์จนกระทั่งมีรัศมีปรากฏ ขนาดของอายตนะนิพพานนั้นวัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ราว ๑๔๑ล้าน ๓แสน ๓หมื่น (141,330,000) โยชน์ ขอบของอายตนะนิพพานหนาด้านละ ๑๕,๑๒๐,๐๐๐ โยชน์ รอบของทั้งสองด้านเป็น ๓๐,๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ ขอบนี้ก็กลมรอบตัวเช่นเดียวกัน ส่วนเนื้อที่ ๆ อยู่ในขอบเท่าไร เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น ในนิพพานเป็นสถานที่โอ่โถงปราศจากสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น สว่างไสวไปด้วยรัศมีธรรมอันโชติช่วง ปราศจากความสว่างจากรัศมีอื่นใด แต่เป็นธรรมรังสีที่เกิดจากความใส ความบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลส และอวิชชาทั้งปวงนั่นเอง

ในปาฏลิคามิวัคคอุทานฯ กล่าวไว้ว่า “อัตถิ ภิกขเว ตทายตนำ ฯลฯ”

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมีอยู่ ที่ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่มีเลย อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญ-จายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ ก็มิใช่ โลกนี้ก็มิใช่ โลกอื่นก็มิใช่ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ทั้งสองก็มิใช่ อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวเลย ซึ่งอายตนะนั้นว่าเป็นการมา เป็นการไป เป็นการยืน เป็นการจุติ เป็นการเกิด อายตนะนั้นหาที่ตั้งอาศัยมิได้ มิได้เป็นไป หาอารมณ์มิได้นั่นแลที่สุดแห่งทุกข์

อายตนะในที่นี้ ก็หมายความถึง “อายตนะนิพพาน”

ดังได้กล่าวแล้วว่าอายตนะนิพพานนั้นต่างหากออกไปจากอายตนะพวกอื่น อายตนะนิพพานนี้มีอยู่สูงขึ้นไปจากภพ๓ นี้ เลยออกไปจากขอบเนวสัญญานาสัญญายตนะภพ พ้นออกไปจากวิถีภพนี้ตรงขึ้นไปทีเดียว จะคำนวณระยะทางก็เห็นว่าหาประมาณมิได้ทีเดียว ไม่ได้มีอยู่ในดิน น้ำ ไฟ ลม และดิน น้ำ ไฟ ลม ก็ไม่มีอยู่ในนิพพาน ในอรูปภพทั้ง ๔ ก็มิใช่ แม้นิพพานก็มิได้มีลักษณะของอรูปภพทั้ง ๔ นี้เลย ในโลกนี้ โลกอื่นก็มิใช่ เพราะเหตุที่อายตนะนิพพานพ้นไปจากโลกจากภพคือ กามภพ รูปภพ และอรูปภพเหล่านี้สิ้นแล้ว นิพพานก็มิใช่สิ่งเหล่านี้ แม้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ก็เป็นสิ่งที่อยู่ในภพนี้ นิพพานจึงมิใช่สิ่งทั้งสอง และที่สุดสิ่งทั้งสองนี้ก็มิได้มีอยู่ในนิพพานเลย อนึ่ง อายตนะนิพพานก็ไม่มีการไป การมา การยืน การจุติหรือการเกิด แต่ประการใดประการหนึ่ง ซึ่งแสดงว่าไม่สามารถจะติดต่อกันได้โดยอาการปกติ แม้ที่สุดกำลังของอรูปฌานก็ไม่อาจไปถึงได้ เพราะว่าอายตนะนิพพานเป็นอายตนะสูงสุดเกินกำลังของผู้ที่อยู่ในภพจะไปถึงได้

และอายตนะนี้ก็หาที่ตั้งอาศัยมิได้ ไม่มีวัตถุหรืออารมณ์ชนิดใด เป็นที่ตั้งเป็นที่อาศัยทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้เอง เป็นเครื่องยืนยันว่า อายตนะนิพพานนั้นมีจริง และไม่เกี่ยวข้องอยู่ในภพเลย พ้นออกไปต่างหากทีเดียว

อนึ่ง นิพพาน๓ คือ กิเลสนิพพาน๑ ขันธนิพพาน๑ ธาตุนิพพาน๑ มีความหมายดังนี้ คือ

เมื่อวันเพ็ญวิสาขมาส (กลางเดือน๖) ก่อนพุทธศก ๔๕ ปี พระสิทธัตถกุมารทรงบำเพ็ญเพียรทางใจ ตัดกิเลสได้ขาดจากใจสิ้นบรรลุถึงซึ่งพระโพธิญาณ ณ ภายใต้ควงไม้ศรีมหาโพธิ์ครั้งนั้น กิเลสาสวะทั้งปวงที่เคยประจำคอยกีดกันพระองค์ ให้ทรงเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารมานับจำนวนหลายหมื่นหลายแสนชาติ เป็นอันมากนั้น ไม่อาจจะกลับมาสู่พระองค์ได้อีก ความสิ้นไปแห่งกิเลสาสวะ อันเป็นเครื่องเสียดแทงพระองค์ตลอดมานั้นเรียกว่า “กิเลสนิพพาน”

ความแตกทำลายแห่งขันธ์ของพระองค์ ซึ่งแม้ในชาติใด ๆ ก็ตาม ขันธ์ในภพ๓ นี้ ก็จะต้องสวมพระองค์ตลอดมา ความแตกทำลายแห่งขันธ์ในชาติที่สุดนี้ ขันธ์เหล่านี้ก็มิอาจจะสวมพระองค์ได้ และพระองค์ก็มิกลับมาสวมขันธ์เหล่านี้อีกต่อไป เพราะพระองค์ทรงพ้นไปจากขันธ์เหล่านี้แล้ว ความแตกทำลายแห่งขันธ์นี้เรียกว่า “ขันธนิพพาน”

พระพุทธเจ้าองค์ที่สุดนี้คือพระสมณโคดม ปัจจุบันนี้พระบรมธาตุของพระพุทธองค์ยังคงอยู่ ไม่สูญสิ้นไป ก็ยังไม่เรียกว่าธาตุนิพพาน ต่อเมื่อใดเสร็จพุทธกิจของพระองค์ที่จะต้องทำในภพนี้แล้ว ขณะนั้นพระบรมธาตุของพระองค์ก็จะสูญไปจากภพนี้ ความสิ้นไปแห่งพระบรมธาตุนี้เรียกว่า “ธาตุนิพพาน”

ส่วนนิพพานที่ท่านจำแนกเป็น ๒ ประเภทนั้นคือ สอุปาทิเสสนิพพาน๑ อนุปาทิเสสนิพพาน๑สำหรับพวกทำสมาธิปัจจุบันเรียกกันง่าย ๆ อีกแบบหนึ่ง คือ นิพพานเป็น อันตรงกับ สอุปาทิเสสนิพพานและ นิพพานตาย อันตรงกับ อนุปาทิเสสนิพพาน

นิพพานที่เป็นสถานที่อยู่ของกายธรรมนั้น อยู่ในศูนย์กลางของกายธรรมนั่นเอง ที่กล่าวนี้หมายความถึงเวลาที่กายมนุษย์ของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ ยังมีชีวิตอยู่ ใช้กายธรรมเดินสมาบัติ๗ เที่ยว ตามแบบวิธีเดินสมาบัติที่เคยกล่าวไว้แล้วนั้น กายธรรมก็จะตกศูนย์เข้าสู่นิพพานในศูนย์กลางกายธรรมนั้นนิพพานนี้ชื่อว่า นิพพานเป็น หรือสอุปาทิเสสนิพพาน เพราะเป็นนิพพานที่อยู่ในศูนย์กลางกายธรรมที่ซ้อนอยู่ในกลางกายอรูปพรหม-กายรูปพรหม-กายทิพย์ และกายมนุษย์เป็นลำดับเช่นนี้ ยังอยู่ในกลางของกายที่ยังหมกมุ่นครองกิเลสอยู่ตามสภาพของกายนั้น ๆ ความบริสุทธิ์ของนิพพานที่อยู่ในท่ามกลางกิเลสเหล่านี้เองที่เรียกว่า “สอุปาทิเสสนิพพาน” สภาพของนิพพานนี้ที่มีลักษณะกลมรอบตัวใสบริสุทธิ์ยิ่งนัก แต่ทว่านิพพานนี้เป็นนิพพานประจำกายของกายธรรม จึงมีพระนิพพานหรือพระพุทธเจ้าประทับอยู่เพียงพระองค์เดียว ความจริงถ้าจะกล่าวตามส่วนและตามลักษณะตลอดจนที่ตั้งแล้ว ก็จะเห็นว่า “นิพพานเป็นหรือ สอุปาทิเสสนิพพานนี้ เป็นที่เร้นอยู่โดยเฉพาะของกายธรรม ในเวลาที่ยังมีขันธ์ปรากฏอยู่ นอกจากนั้น สอุปาทิเสสนิพพาน ยังเป็นทางนำให้เข้าถึง “อนุปาทิเสสนิพพาน” หรือ “นิพพานตาย” อีกด้วย คือ เวลาที่ขันธ์ซึ่งรองกายธรรมอยู่นั้นจะสิ้นไป พระพุทธเจ้าพระอรหันต์ย่อมจะต้องเดินสมาบัติทั้ง๘ และเข้าสู่สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ ขณะนี้เองเป็นเวลาที่กายธรรมเข้าสู่สอุปาทิเสสนิพพาน ทรงดับสัญญาและเวทนาสิ้นแล้ว จึงเดินสมาบัติปฏิโลมอีก คราวนี้กายธรรมก็จะตกสูญเข้าสู่อนุปาทิเสสนิพพาน ซึ่งมีลักษณะรูปพรรณสัณฐานและขนาดดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั่นเอง

ส่วน “พระนิพพาน” นั้นคือ กายธรรมที่ได้บรรลุอรหัตผลแล้ว กายเหล่านี้มี กาย หัวใจ ดวง จิต และ

ดวงวิญญานวัดตัดกลาง๒๐ วา เท่ากันทั้งสิ้น หน้าตักกว้าง๒๐ วา สูง๒๐ วา เกตุดอกบัวตูมขาวใสบริสุทธิ์ มีรัศมีปรากฏ พระนิพพานนี้ประทับอยู่ในอายตนะนิพพาน บางพระองค์ที่เป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า ก็ทรงประทับอยู่ท่ามกลางพระอรหันตสาวกบริวาร เป็นจำนวนมาก บางพระองค์ที่เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า มิได้เคยสั่งสอนหรือโปรดผู้ใดมาก่อนในสมัยที่ยังมีพระชนม์อยู่ องค์นั้นก็ประทับเด็ดเดี่ยวอยู่โดยลำพัง หาสาวกบริวารมิได้ ส่วนรังสีที่ปรากฏ ก็เป็นเครื่องบอกให้รู้ถึงการสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์เหล่านั้นว่า มากน้อยกว่ากันเพียงไรแค่ไหน แต่ส่วนกว้างส่วนสูงและลักษณะของพระวรกายนั้นเสมอกันหมดมิได้มีเหลื่อมล้ำกว่ากันเลย พระนิพพานนี้ทรงประทับเข้านิโรธสงบกันตลอดหมด เพราะความเข้านิโรธนี้เป็นความสุขอย่างยิ่ง และความที่อยู่ในนิพพานมีกายอันยั่งยืนนี้เอง ท่านจึงได้กล่าวว่า นิพพานำ ปรมำ สุขำ

ภาพทั้ง ๓ นี้ เป็นภาพที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงเทียบลักษณะและสถานที่อยู่ของภพ๓ นิพพาน และโลกันตร์ (ในลักษณะผ่าครึ่งเพื่อเห็นชัด เพราะความจริงต่างก็มีสัณฐานกลมรอบตัว และมีขอบนอกกลมรอบตัวเช่นเดียวกัน) ภพ๓ นี้เป็นสถานที่อันดึงดูดสัตว์ที่เวียนว่ายทำความดีและชั่วในขั้นปานกลาง ดีที่สุดของภพ๓ ก็ถูกอายตนะของอรูปภพดึงดูดเอาไป ชั่วที่สุดของภพ๓ ก็ถูกอายตนะของอเวจีดึงดูดเอาไป แต่ถ้าหากดีจนเกินความดีในอรูปภพเสียแล้ว ก็จะต้องถูกอายตนะนิพพานดึงดูดเอาไป เป็นอันว่าพ้นไปจากภพ๓ นี้ทีเดียว สูงขึ้นไปเหนือภพ๓ นี้หาประมาณมิได้ พ้นการติดต่อกับภพ๓ นี้ด้วยประการทั้งปวง กลมรอบตัวและใสบริสุทธิ์ยิ่ง นั่นแหละคือนิพพาน แต่ก็พึงเข้าใจว่าในนิพพานหาที่ตั้งอาศัยมิได้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นในนิพพานซึ่งหาพื้นที่และที่อาศัยมิได้ นอกจากความว่างและสว่าง พระนิพพานจึงประทับอยู่ในนิพพานได้ ด้วยความเบาความบริสุทธิ์ของพระวรกาย ประดุจดังปุยนุ่นในอากาศหาได้เหมือนบุคคลอาศัยอยู่ในพื้นพิภพนี้ไม่ ปัญหาที่จะเกิดขึ้นเนื่องจากความสงสัยว่า เมื่อนิพพานมีสัณฐานกลม แล้วพระนิพพานจะทรงประทับอยู่ได้อย่างไร จึงนับเป็นปัญหาอจินไตย คือปุถุชนไม่ควรคิด และเมื่อมีที่อยู่อาศัยของผู้ที่ทำดีมากที่สุดแล้ว พึงทราบว่าในภาวะที่ตรงกันข้ามกับความดีที่สุดซึ่งหมายถึงผู้ที่ทำชั่วที่สุด ก็ต้องมีที่อาศัยเช่นเดียวกัน และอายตนะที่สำหรับดึงดูดผู้ที่ทำชั่วที่สุด ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งต่างหากจากนิพพานและภพ๓ นี้ ต่ำลงไปจากภพ๓ พ้นออกไปจากภพ๓ นี้ ลงไปหาประมาณมิได้ พ้นจากการติดต่อกับภพ๓ นี้ด้วยประการทั้งปวง ลักษณะกลมรอบตัวมืดจนดำสนิทนั่นแหละคือ อายตนะโลกันตร์ เป็นที่สถิตอยู่ของผู้ที่ทำความชั่วที่สุด (หาได้อยู่ในระหว่างเขาจักรวาลตามความเข้าใจของบางท่านไม่) แต่ผู้ที่อยู่ในอายตนะโลกันตร์นั้น ขณะใดจิตใจสูงขึ้น คือความชั่วร้ายที่มีอยู่ในผู้นั้นจางลงไป จนพ้นจากภาวะของอายตนะโลกันตร์แล้ว ผู้นั้นก็จะกลับมาสู่ภพนี้ได้อีก หรืออาจจะทำความดี จนกระทั่งสร้างบารมีบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ได้ ที่กล่าวนี้หมายถึงผู้ที่อยู่ในโลกันตร์นั้นจนนับกัปนับกัลป์ไม่ถ้วน แล้วในที่สุดของภาวะผู้นั้นกลับมาสู่ภพอีก แต่มิได้หมายถึงว่าในระหว่างที่มีภาวะอยู่ในโลกันตร์นั้น จะอาจติดต่อกับภพ๓ นี้ได้โดยอาการปกติธรรมดาเช่นนั้นหามิได้.

อนึ่งความสงสัยอาจจะเกิดขึ้นว่า ไฉนทั้งภพ๓ ทั้งนิพพาน และโลกันตร์ จึงมีสัณฐานกลมเหมือนกันหมด ทั้งนี้จะเทียบได้ว่า ธรรมดาสิ่งที่เกิดมาโดยปราศจากบุคคลเสกสรรขึ้นแล้วเบื้องต้นที่เดียวสิ่งนั้นจะต้อง

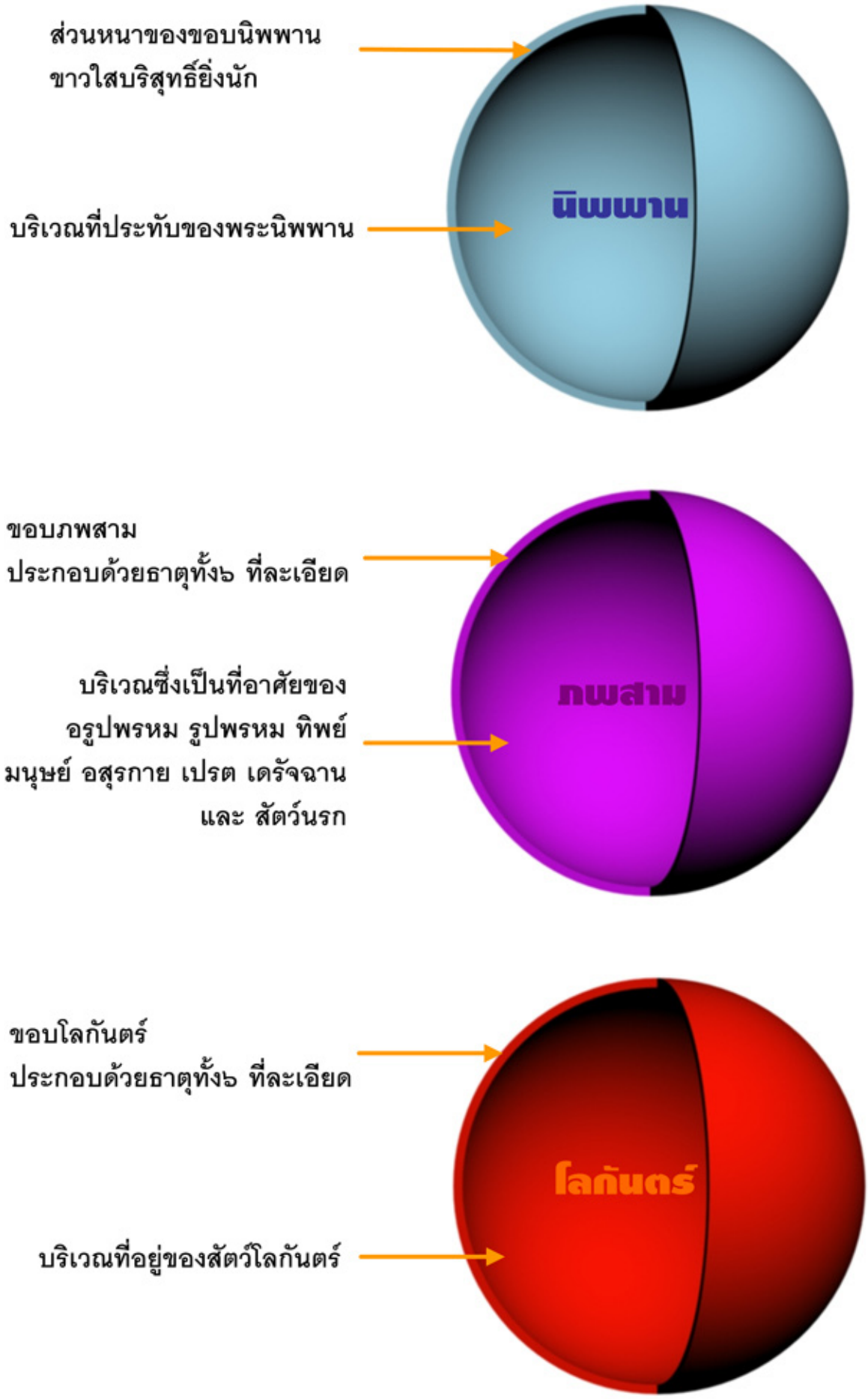

ภาพเสริมจินตนาการประกอบการอ่าน : โดย พิศิษฐ์พงศ์ ชาดิษฐ

มีสัณฐานกลม เช่นกลรูปหรือฟองไข่แดงของเป็ด หรือไก่เป็นต้น แม้ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ดวงดาว และภพตามที่คำนวณทางวิทยาศาสตร์ ก็ปรากฏว่าสัณฐานกลมด้วยกันทั้งสิ้น ฉะนั้น ภพ๓ นิพพานและโลกันตร์ที่กล่าวว่ามีสัณฐานกลม จึงนับว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่สุด.

(ที่ได้กล่าวถึงภพ๓ และโลกันตร์ในบทของนิพพานเช่นนี้ ก็เพื่อแก้ความข้องใจบางอย่างที่อาจเกิดขึ้นได้ แต่สรุปแล้วทั้งเรื่อง ภพ๓ โลกันตร์และแม้นิพพานที่กล่าวมาแล้วนี้ก็เป็นเพียงเรื่องย่อที่สุดสำหรับจะเป็นเครื่องนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้เรียนและได้รู้พอเป็นเค้าไว้บ้าง แต่ความจริงหากจะต้องการรู้ให้ละเอียดถี่ถ้วนแล้ว การปฏิบัติธรรมให้เป็นให้เห็นเองแล้วตรวจดู ก็คงเห็นแจ่มชัดหมดข้อกังขาใด ๆ ทั้งสิ้นหากจะอธิบายมากไปกว่านี้ก็เห็นว่าจะทำให้เลอะเลือนไป เพราะเรื่องของพระอริยเจ้า ย่อมเป็นเรื่องที่ละเอียดประณีตเหลือวิสัยปุถุชนที่จะตามทำความเข้าใจให้กระจ่างได้ตลอด).